

Є. В. Букет

**ІСТОРІЯ
УКРАЇНСЬКОГО
СЕЛА**

Грузьке

Є.В.Букет

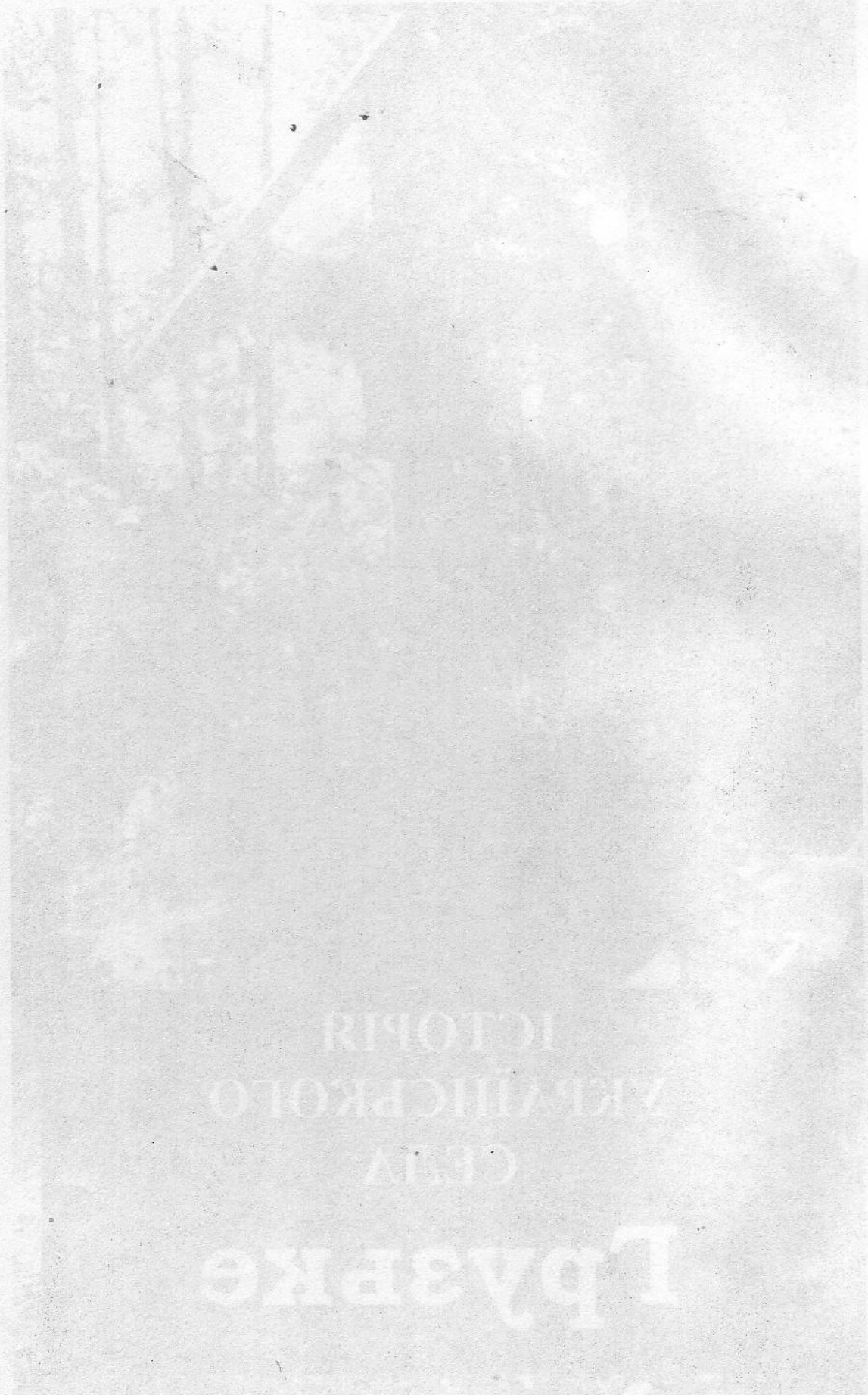

ІСТОРІЯ
УКРАЇНСЬКОГО
СЕЛА

Грузьке

© Е. В. Букет

ИСТОРИЯ
МАТЕМАТИЧЕСКОГО
УЧЕНИЯ
Третье издание

ISBN 966-581-268-8

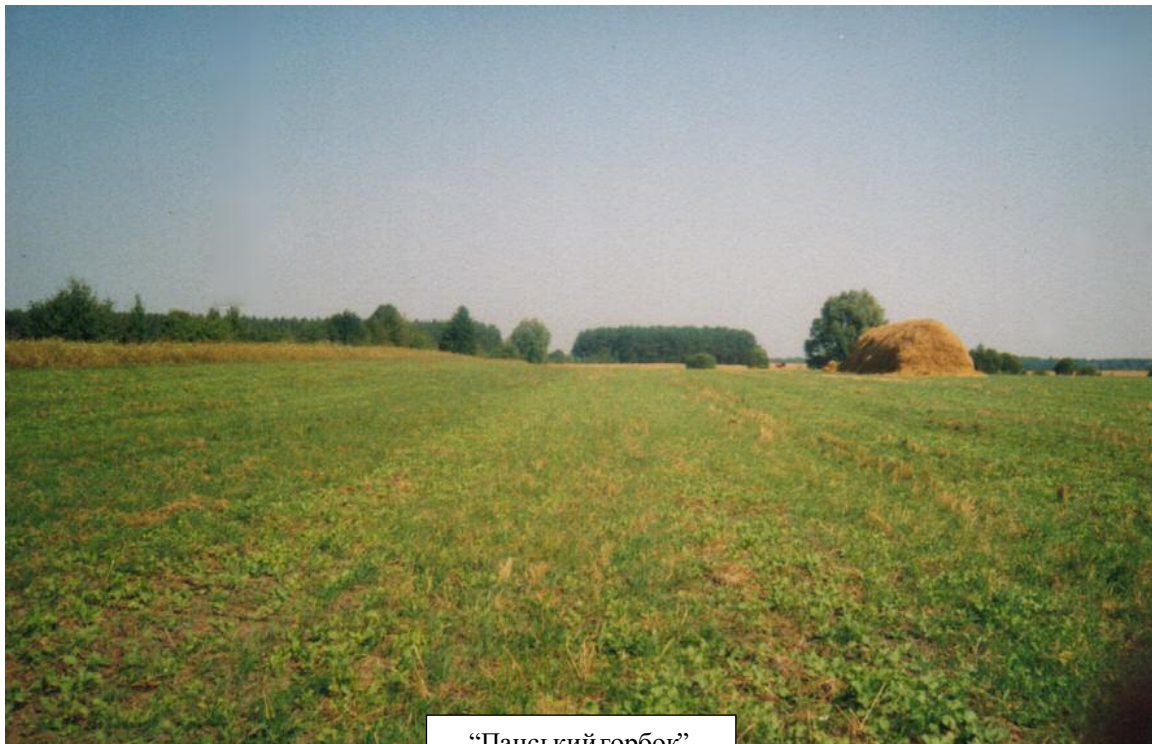
© Е. В. Букет, 2001

Епіграф

Рідна ненька, рідне поле,
Хата рідна край села;
Верболози, осокори
І тополенька струнка;
Кущ червоної калини,
Рідна пісня солов'їна.
Все це наша Батьківщина –
Сонцесяйна Україна.

22.08.1996

Колись давно жив у селі пан, що мав маєток з каменю збудований, як замок старовинний. Із цього замку хід був проритий під землею і під річкою, що двома блакитними стрічками огортала маєток. Виходив на землю він далеко за селом, на горбку, який через це і назвали “Панським”.

“Панський горбок”

Жадібний і жорстокий був цей пан. Нещадно експлуатував він бідних селян і грабував їх до нитки, збільшуючи свої і без того великі багатства.

Довго терпіли селяни знуцання можновладця, та одного дня усією громадою увірвалися вони до маєтку кам'яного, щоб спіймати та вбити цього магната.

Та хитрий пан втік по тунелю, забравши з собою віз золота і добра усякого: хутра, прикрас, посуду срібного. Деякі селяни очікували його і на горбку Панському, але він там так і не з'явився. Шукали вони його попід землею, але так і не знайшли ані магната, ані добра його.

Да й зруйнували вони маєток, да й засипали хід підземний, щоб ніколи більше не зміг з'явитися у селі пан жорстокий.

І досі ніхто не знає, де сховався і чи врятувався він; і куди подівся віз золота панського, в людей награбованого.

Така легенда збереглася в пам'яті народній, яка несе крізь віки розповіді дідів – прадідів. Ці розповіді з часом обростають новими подробицями і дуже часто втрачають свою історичну основу.

Тому вони не мають наукового інтересу, але лишаються, стаючи частиною народного фольклору. Свої легенди є в кожному населеному пункті України, на кожній вулиці, в кожній родині. Село Грузьке Макарівського району Київської області – не виняток. Засноване воно біля 400 років тому, на шляху, що з'єднував стародавнє місто Київ із землями заходу України і Польщі.

Одного разу їхав цим шляхом серед непрохідних лісових хащ та грузьких боліт шляхтич з усім своїм майном¹. На Київщині була весна, і четверо коней ледь долали розмиту талими снігами лісову дорогу. А на місці сучасної Грузької вони натрапили на болото, що “ні пішки не пройти, ні возом не проїхати; скрізь тільки Грузька”. А місце було не погане і земля – хоч на хліб маж. І вирішив шляхтич залишитись на цьому “грузькому” місці. Обжився, і вже ніхто не запитував, звідки він з'явився.

Так в ті давні часи в 57 верстах на захід від Києва², серед грузьких боліт та лісів, з'явилися перші оселі селян. Це поселення одержало назву ГРУЗЬКА.*

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА.

В семи верстах від Бишева розташоване Грузьке. Перша згадка про це село належить до 1609 року. Це було урочище, що належало поміщикам Харлінським³. Назва, можливо, походить від грузьких боліт, яких було багато серед дрімучих лісів.

Грузьке – батьківщина відомого ватажка гайдамацького загону, активного учасника Коліївщини Івана Бондаренка, який народився у сім'ї селянина – кріпака. Ця людина, виняткової хоробрості, користувалася в народі великою популярністю. Зі своїм загonom діяв у районі Брусилова і Радомишля, розправляючись з поміщиками і польською шляхтою. Жнивної пори 1768 року Бондаренко із загonom повстанців прибув з – під Умані до Грузького і зупинився табором в Гусаковому яру. протягом двох тижнів гайдамаки роз'їжджали по селах і грабували польські маєтки.

Згодом Іван Бондаренко був схоплений у Макарові козаком Щербиною. Страчений у Чорнобилі відомим тоді в Україні катом М. Ходкевичем.

Поступово село в кінці 18 – на початку 19 століття набирало сили. В ньому нараховувалось 1030 жителів, включаючи хутір Веселу Слободу (1862р). Землі було 5590 десятин. З 1840 року село належало Дарині Францівні, з Харлінських, по чоловіку - Фрейганг. Під час володіння Дарини Францівни в селі була відкрита винокурня, яка працювала лише в зимовий час, оскільки всі люди були зайняті на сільськогосподарських роботах.

Частина села (1465 орної землі, 925 – неорної, 1114 десятин лісу) належала єврейським торговцям⁴.

Взагалі, кількість жителів швидко збільшувалася. В середині та другій половині 19 ст. Тут проживало більше 2 тисяч чоловік.

В хуторі Старицькому, який теж належав до Грузького, тоді проживало 593 чоловік. Грузькому належали Козичанка, Юрівка, Ястребна, Вольшанка, Соснівка

“Ленінська Зоря” №99 (7429), четвер 17 серпня 1989 р.

Цикл статей з історії рідного краю

“Люба земле моя, Макарівщино” за матеріалами

“Історії міст і сіл Київської області”.

¹ Можливо, він рятувався від переслідувачів За іншою версією шляхом їхали двоє селян – втікачів

² 1 верста – 1066,8 м.

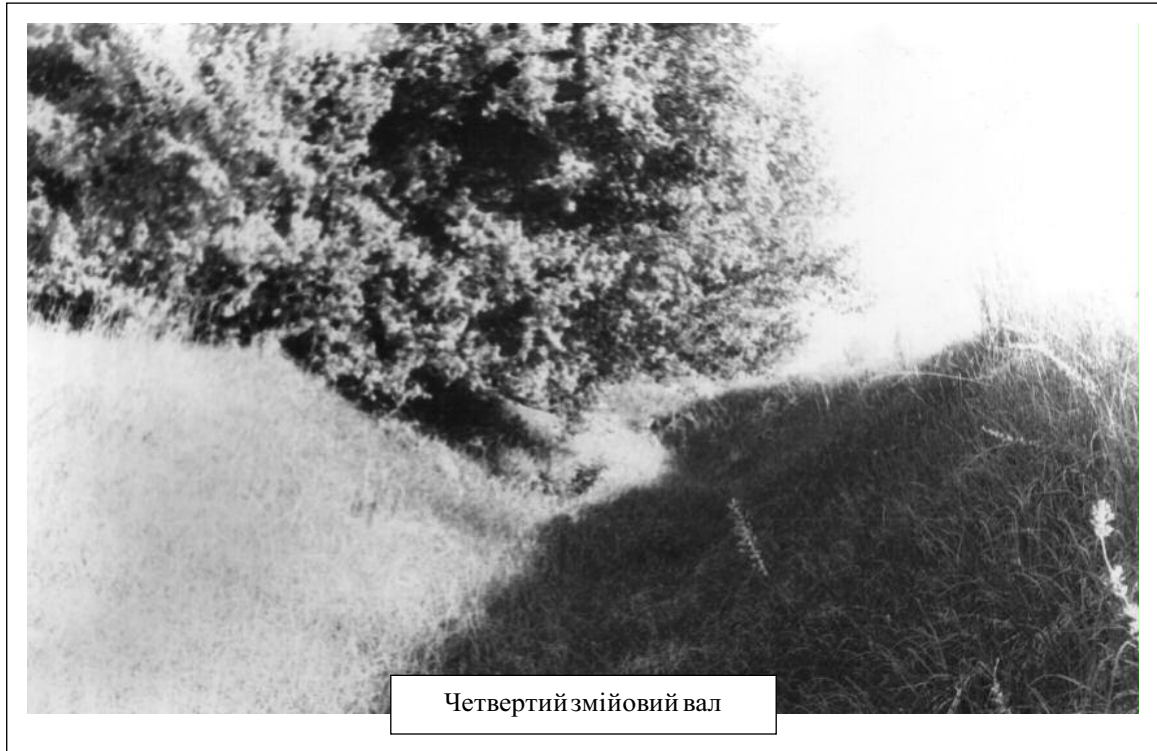
* Ця назва була офіційною до 1921 р.

³ Жрудля дзейова т.21, Варшава 1894, ст.149.

⁴ Десятина – 1/10 гектара (1 гектар = 10 000 кв. м.)

Грузьке вперше згадується як частина володінь магнатів Харлінських. Саме з цього часу починається документально зафіксована історія Грузького – села в 60 км від Києва, в 28 км від сучасного районного центру Макарова, в 30 км від найближчої залізничної станції “Фастів”, що розташувалось на розливів річки Сивки (яку в народі називають Сийівкою)¹; села, що, як і інші тисячі українських сіл ,потопає у зелені фруктових садів.

Зі східного боку від села тягнеться четвертий змійовий вал, виникнення якого датується ще 8 століттям. Також неподалік від валу, в урочищі, що зветься Відьманкою (тепер територія с. Козичанки),було знайдене стародавнє замчище, яке на сьогодні майже стерте. Селище, що було там, називали Диким. Ніяких легенд не збереглося, проте історики схильні вважати, що в 9 – 10 ст. тут існувало давньоруське городище. Це підтверджують і археологічні розкопки. Є згадка, що Диким село назвали в 1240 році ,після нападу монголо – татар, які дотла спалили його. Після цього в ньому ніхто не жив майже до середини 17 ст.

Грузьке, як батьківщина видатного гайдамаки Івана Бондаренка, згадується у народних піснях, пізніше – у прозових творах “Ой гук, мамо, гук” В. Кулаковського та П. Сиченка, і “Коліївщина” Глухенького.

Іван був родом з бідної селянської сім’ї. Його мати Тетяна, за легендами, була дуже гарною, і до неї залицявся не молодий вже пан Францішек Харлінський, але, відмовивши йому, Тетяна побралася із селянином Микитою Бондаренком.

Пан почав мстити Микиті ,і той змушений був іти чумакувати з Денисом Рябовілом. Але пан продовжував мстити і Тетяні, бив її. Коли чоловік повернувся , віддячив тим же і Харлінському, за що той продав Микиту татарам, а татари -- козаку Семену Драному. Повернувся з Січі Микита Бондаренко із загоном гайдамаків, який очолював Найда. Францішека Харлінського вони повісили на сухій вербі. Маєток в Бишеві спалили, а осавула Якименко, що допомагав пану, втік. Загинули гайдамаки під Уманню, поховали їх у Новосілівському лісі. Це був 1750 рік.

¹ В книзі Л. Похилевича «Список населённых мест Киевской губернии» сказано: “село Грузька при незначительном ручейке того же имени, который уже в Козичанке имеет название Сивка”

Можновладці Харлінські володіли з поч. 17 ст. і до 1843 року Бишевом, Грузькою, навколишніми хуторами і селами. Замок Харлінських знаходився у Бишеві, але пан Антон Харлінський жив у Грузькому і приїздив до Бишева лише на зиму та в часи лихоліття.

“Замковище”

Місце в Грузькому, де стояв маєток Антона Харлінського, онука Францішека, називають “Замковище”, рештки цієї кам'яної будівлі ще пам'ятають мешканці села.

Кам'яниця Харлінських в Бишеві мала глибокі підземелля. Темні, низькі, похмурі. З одних широкі двері виходили просто на подвір'я. До інших вели довжелезні вузькі тунелі, що призначалися для в'язнів. Подібні рови повинні були бути і під грузецьким маєтком. Підземні ходи одного разу були викопані в середині 80 – х рр. 20 ст. в центрі села, але розкопки провести тодішня влада заборонила. Тунель був частково засипаний, округлої форми, біля двох метрів висотою.

Іван Бондаренко одного разу потрапив у бишівське підземелля. Він був поводитирем кобзаря Панаса Нечуйвітра, старого гайдамаки, запорозького козака. За те, що він заступився перед гайдуками Якименка за свого підопічного, його і хотіли стратити. Проте Іван втік до Чорногородки, де познайомився з побратимами Семеном Драним і Микитою Швачкою.

Івана посіпаки Харлінського схопили на ярмарку, в Ясногородці, і відвезли до Грузької. Терплячи побої, ще деякій час Іван Бондаренко лишався при панському дворі, виконуючи найтяжчу роботу. Померла мати. Вже ніщо не тримало його в рідному селі, і він втік. Іван прагнув помститися. 1768 рік. Почалося гайдамацьке повстання. Месник рушив до рідного села...

“У СЕЛІ ГРУЗЬКОМУ ЖИЛА ВДОВА БОНДАРИХА”

(Пісня про Івана Бондаренка та Осаулу Якименка)

У селі Грузькому
Жила вдова Бондариха
Мала сина восьмилітка,
Сина Бондаренка.
Мала сина восьмилітка,
Сина Бондаренка.
Да й оддала пану
Свині пасти.

Пасе Бондаренко свині,
 Да й померзли ніжки,
 Да й запалив Бондаренко
 Жмачок сіна нагрить свої ніжки...
 Да й на свиней задивився,
 Загорівся коп'як сіна
 Аж біжить панський слуга,
 Осаула Якименко,
 Із нагайкою в руках,
 Починає Бондаренка катувати:
 “Оце ж тобі, сукин сину,
 Знать, як свині пасти!”
 За рученьку та й до пана,
 А пан листа пише
 До дідича в Білу Церкву.
 Іде Бондаренко лісом
 Да й рукою сльози витирає,
 Аж його зустрічає отаман Гонга,
 Листа розриває да й читає,
 Що Бондаренка в котел укидати,
 В горячій воді купати.
 “Бондаренку, Бондаренку,
 Хлопець молоденький!
 Послухай ти мене –
 Переходь до мене!”
 Послухав же Бондаренко
 Та й перейшов до його.
 Доростає до 22 – го року
 Да й просить же він отамана Гонту:
 “Пусти в мої села
 Мене погуляти!”
 “Жалко ж мені тебе пускати,
 Бо ти молодий ще, Бондаренко,
 Тебе ізпокусять прокляті пани,
 Але вволю твою волю...”
 Іде Бондаренко гуляти,
 Проклятим панам одімщати;
 Пішов же Бондаренко
 В Фастів, Кущійовку,
 Держить путь на Бишів
 Та на Пашкійовку.
 Де пройшов Бондаренко –
 Один слід з панів остався!
 Ой у лісі Обідному
 Да їхав Якименко – осаула
 Зо млина додому,
 Аж зустрічає Бондаренко:
 “Здоров, здоров, Якименко!
 Які ж бо ти гості маєш,
 Чим ти їх вітаєш?”
 “Ой дав би я мед – вино пити,
 Наврядились вражі синки
 Якименка вбити!”
 “Да й оддай, оддай, Якименку,
 Да коня вороного!”
 “Не дам, не дам, Бондаренку,

Я сам маю єдиного!"
 "Да оддай же, Якименку,
 Да кобилу гнідую!"
 "Не дам, не дам, Бондаренку,
 Я ж маю єдиную"
 Як ударили Якименка
 Да й о пень головою:
 "Оце ж тобі, вражий сину,
 Жартувать зі мною!"
 Да й прилетіла зозуленька,
 Сіла на воротях,
 Аж виходить Якимчиха
 В червоних чоботях.
 Да й прилетіла зозуленька,
 Да й стала кувати:
 "Іди ж, іди ,Якимчихо,
 Якима ховати!..."

Мало історія зберегла портретів своїх ватажків. Але серед цієї невеликої частини зберігся портрет Івана: "Високий, ставний, широкий у плечах, зовсім, як батько. Ті ж золотаві очі, брови густі та чорні, аж сині, на смаглявому обличчі, невеликі вуса. Тільки оселедця ще не має, волосся підрізане кружка. Вираз обличчя спокійний, лагідний..."

Івану Бондаренку підкорилися Корнин, Брусилів, Радомишль. Загін його збільшується: З ним Наум Дідушко, Денис Рябовіл, Карпо Нечасенко, Генріх Рожнятовський, Шпичка.

Читаємо у народній пісні, яку записав Тарас Григорович Шевченко в Межигір'ї, на Дніпрі ,13 червня 1843 р :

"Не захотів Бондаренко на Україні жити,
 Да приїхав до Бишева жидів й ляхів бити,
 Не багато постояв він на Бишевському мості,
 Да поїхав до Грузької до матері в гості..."

Першим узяти вирішив Бондаренко грузецький замок Антона Харлінського. Гайдамаки зупинилися у лісі Обідному, в Гусаковому яру, неподалік Панського горбка. Там вони впіймали осаулу Якименка, що намагався втекти:

"Обідне"

Як догнали Якименка в лісі Обідному,
 Да й забрали в Якименка коня вороного.

Там же панського управителя було вбито.

Селяни підтримали повстання. Пан втік до Бишева, забравши з собою усе своє майно. Як він виїхав з села, ніхто не бачив. Так виникла легенда про підземні ходи... В панському маєтку залишились тільки ключник Ярош та ключниця Марися. Бондаренко зупинився на квартирі у священника Андрія Робинського. Гайдамаки вигнали з села гусар, які намагалися його спалити. На другий день на панському подвір'ї гуляло все село¹. Наступного дня в Грузьке прибули надвірні козаки пана Харлінського, які повідомили, що пан з Бишева втік. Коли Іван прийме їх до себе, то вони передадуть йому і фортецю, і гармати, весь порох, ще й 6 тисяч золотих. Отже Бишів гайдамаки зайняли без бою. Більше тижня загін гайдамаків знаходився в Бишеві, визволяв навколишні землі, Потім рушили на північ, взяли Макарів... Але хитрі поляки заманили Івана Бондаренка до Рожева, де його впіймав зрадник Данило Щербина. Така ж доля чекала всіх його гайдамаків. Їх повели до міста Чернобиля.

Ой у місті Чернобилі роковеє свято,
Знають у місті Макарові, Бондаренка взято.
Ой ви, козаченьки, славні гайдамаки,
Чом не вберегли пана, свого отамана.
Ой вивели Бондаренка на високу могилу,
Тепер дивись, Бондаренку на всю Україну...

Жителі Чернобиля свято берегли те місце, де 8(19).08.1768 р, за переказом, був страчений І. Бондаренко. Це великий курган, який знаходиться по дорозі із Залісся в с. Запілля. Курган той народ і досі називає "Бондаренковою могилою".

Оце і вся напівлегендарна історія славного гайдамацького ватажка, грузчанина Івана Бондаренка.

В 1842 році Козичанське помістя виділилось з Грузецького. Його разом з Пустою Вульшкою та частиною села Соснівка купив Гаврило Крижанівський у Харлінських. Жителів тут нараховувалось 787 чоловік.

Юрівка в 1843р була куплена Йосипом Блоцьким.

В ці ж роки від Грузької відокремилась Ястребня. Її 1843 року купила Анна Жмієвська. Там проживало 200 мешканців.

В середині 19 ст з'явився Мервін хутір (Мегеді). Тут було 216 десятин землі, які належали 4 – м родичам – міщанам Мегедям. Мар'яна Мегедь, в честь якої село було потім перейменоване, переїхала сюди в 1846 році зі своїми синами з села Мотовилівки. Згодом хутір розрісся до 46 чоловік.

В 1860 році на окрему землю було переселено панича Діму Бетулінського, що був дуже бешкетний, як і селяни, яких віддав йому батько. Так виник хутір Дімовка, що після продажу в Козичанське помістя було перейменовано на Веселу Слободу.

Також на початку 19 ст північно-західніше від села було засновано німецьку колонію Старицьке. В другій половині 19 ст там проживало 593 чоловіки. На 1900 рік –390. Тоді в Старицькому було 37 дворів, 597 десятин землі, одна лютеранська кірха, одна приходська школа при кірсі, 3 вітряки, що належали, відповідно, .Самуїлу Ванеру, Самуїлу Бейзе та Самуїлу Монтику, 3 кузні, 4 маслобійні.

Приблизно в той же час 5 сімей козаків заснували хутір Чемерешень, в якому на 1900 рік проживало 9 жителів. Вони обробляли 25 десятин землі, яка була віддана в оренду Ольгою Бетулінською. Чемерешень було переселено до Грузького в першій половині 20 ст.

А село Грузьке з 1840 року належало Дарині Францівні Харлінській (Фрейганг). Саме за пана Фрейганга пам'ятали в селі панщину, на яку гнали усю сім'ю: і старих, і малих. Але після 1861 року ці часи лишилися позаду.² Фрейганг володів селом до 1865 року, тоді його купив колишній управитель Михайло Бетулінський. Останній віддав це помістя своїй дочці, з якою одружився Генріх Сидорович Мольський. Жили вони в Києві, в Михайлівському провулку, а управляли маєтком їх старший син Віктор та управитель Матусевич.

Мольським на той час належало 2654 десятини кращих земель і 2 заводи: винокурний та цегельний. Перший був відкритий ще за Фрейганга (1862 р), другий на

¹ Докладніше про перебування Бондаренка в Грузькому, у додатку. «Сказание о Бондаренке по народным преданиям»

² Про події, що трапилися 1861 року – див. у додатку

початку 20 ст. Винокурня працювала в зимовий час аж до 1917 року, доки Віктор Мольський не продав її в Червону Слободу, де раніше знаходився філіал грузецького заводу. Це приміщення знаходилось неподалік від панського маєтку, в центрі села.

Ще й досі в селі стоїть будинок – сторожка винокурні, в якій пізніше працювала ветлікарня, що збудована з грузецької цегли. Таких будинків на поч. 20 ст. в селі було біля 20. Зараз лишилося тільки 3: сторожка, лікарняна кухня, будинок покійної вчительки Дорочинської Гелі Йосипівни.

Панський будинок

Цегельний завод знаходився навпроти сучасного кагатного поля. На ньому працювали грузчани і жителі навколишніх сіл. Робочий день був від чотирьох годин ранку і до заходу сонця. Дорослому за робочий день платили 20 копійок, неповнолітнім – по 10.

На 1900 рік в Грузькій було 159 дворів; проживало 2449 чоловік, землі було 4976 десятин з яких поміщикам належало 2654 десятини, церкві – 53, селянам – 2259 десятин. Господарство у поміщиків велося по дев'ятипільній системі, у селян – по трипільній.

В селі на 1900 рік діяли: 1 православна церква, 1 каплиця, 1 приходська школа, 1 винна лавка, 1 пивна лавка, 5 торгівельних лавок, 1 винокурний завод О. В. Бетулінської з 8-ма робітниками під керівництвом Івана Адамовича Саницького, 1 водяний млин, що належав панам, 3 вітряки, що належали селянам: Михайлу Машовцю, Василю Іванченку, Ємельяну Мирончуку (на кожному млині по одному робітнику); також 1 паровий млин поміщиків з 2-ма робітниками. Пожежна частина с. Грузька складалася з 4 бочок та 2-х багрів (довга жердина з крючком), що належали селянам, а також 1 насоса та 3 бочок поміщиків. На догляд і ремонт пожежної частини пани витрачали 5 рублів на рік.

Селянське товариство мало один запасний хлібний магазин. Безпосередньо до Грузької належали: хут. Перекопане (2 жителі, 1 двір лісового сторожа), хут. Зіняк (2 жителі, 1 двір лісника), хут. Чемерешень (9 мешканців, 5 дворів, 25 десятин орендованої землі), хут. Князьке (9 мешканців, 2 двори, 33 десятини, що належали селянам), хут. Василівщина (5 мешканців, 1 двір лісового сторожа).

Гружчанська православна церква Архистратига Михаїла (дерев'яна 5*го класу), збудована ще 1755 р. Діонісієм Харлінським¹, що була найбільшою в Приірпінні, була зруйнована в 1937 році. 1\4 частина її була використана під комору.

За часів фашистської окупації церква знову відновила роботу і працювала у рештках колись величезної будівлі до 1954 року, коли це приміщення знову забрали, цього разу під сільський клуб, який незабаром перейшов до нової будівлі, а стару, більш, ніж двохсотрічну споруду, було зрівняно з землею.

Мешканці села зберегли у своїй пам'яті опис старої церкви: "Дерев'яна будівля, у формі хреста, що була зроблена без єдиного цвяха. Над входом височів найбільший купол з дзвіницею і позолоченим хрестом, що різав небо метрів на тридцять. Трохи менший купол із таким же позолоченим хрестом стояв прямо за першим, над вітарем. Два інші маленькі куполи височили на кожному з двох виступів будівлі, які власне і утворювали "хрест". Церква мала власне підземелля. Прямо у церкві був вітар, у лівому виступі --плащениця, над входом і з правого боку-- крилуси для півчих, яких в церкві було чоловік 20".

Церква була огорожена залізною огорожею. Дзвонар Барабаш був справжнім майстром свого діла. Його мелодії розліталися по всіх грузецьких хуторах.

Не знайшлося в селі людини, яка погодилась би зняти хреста з найвищого купола. Це зробили заробітчани з Соснівки, яким "Актив села" дав за цю роботу корову... Церковна часовня була перебудована під поштове відділення, з інших матеріалів було споруджено шкільну їдальню. На місці церковного цвинтаря у 80 – х рр. 20 ст. було побудовано поліклініку. Так була знищена унікальна архітектурна споруда, рівні якій ще й досі немає в навколишніх землях.

Панська маєтність також вражала: цегельні будинки – окремих у Віктора Мольського, окремих у Генріха; огорожені чотириметровими дошками, двоповерхова волівня, короварні, свинарні, сад , що також був огорожений залізними кілками зі шпичками. В саду льох, водяний млин, навіть власний яр – "Левада". Все це знаходилось в центрі села, навколо панського ставу, який щороку шлямували¹ спеціалісти з Росії. Ставок цей чистий був, як ложечка. На ньому знаходилась панська купальня, до якої вела від маєтку чудова алейка. Мольські наймали обслуговувати купальню здорових гарних дівок. Купатися паничі також любили у спеціально викопаному за Панським горбком озері, яке наповнювала кришталево-чиста вода. Поміщики, як вже було сказано, держали 2 заводи в селі та вапельню під валом.

Віктор Мольський – довгобразий рослий чоловік, юрист за освітою, крім того, що був гарним вершником і дуже любив мистецтво, також не був байдужим до своєї землі і людей, що на ній жили. Для кожного, хто вмів читати, була відкрита бібліотека, що була біля водяного млина. Щодня на спеціальній площадці відбувались танці для молоді. Кожен, хто хотів танцювати, платив музикам і проходив на площадку. Кілька разів на тиждень вельможна сім'я з балкону спостерігала за танцями. В ці дні поміщики платили і музикам, і молоді, що приходила розважитися.

В той час найкращими музикантами на все село були Піхур Назар і Анастасія. Саме вони, граючи --на скрипці і барабані, щодня запрошувались паном. Починались танці з кадрили, завершувались полечкою.

Робота на всіх володіннях пана Віктора Мольського оплачувалася щодня, незалежно від тяжкості праці, "по зросту". Хто вищий – отримував 20 копійок, нижчий – 15, неповнолітній – 10. Касир об'їжджав спеціально для цього усі поля. За працю суворо слідкували наглядачі. Коли виникала потреба, в хід йшли силові методи.

В Грузькому у 1857 році в церкві була відкрита церковно – приходська школа². У 1882 р. вона перейшла до окремого будинку. На вигляд – сільська хатина з похиленими вікнами. В ній було дві класні кімнати, стіни в яких були покриті цвільлю, а підлога мала багато ям. Першим учителем був Ковальченко Іван Семенович, сільський дяк. Він навчав дітей Закону Божого, часто бив їх лінійкою, що не сприяло популярності науки. Пізніше в школі різні вчителі викладали українську, слов'янську мови, арифметику, співи. Діти щодня ходили в церкву на вечірнє богослужіння. На навчання брали дітей не молодше восьми років. Після чотирирічного курсу та

¹ Це була не перша церква в Грузькій. Їй передувала церква, описана у візиті фастівського деканата за 1746р. До 1780 р. до грузецького приходу відносилась Козичанка

¹ Шлямувати – чистити за допомогою спеціальних інструментів

² ЦГИАЛ ф. училищного совета при синоде (8.803) 1885г., ст.16.

випускних іспитів, що приймав батюшка, випускники отримували атестат, який давав змогу продовжити освіту в місті.

Проте, незважаючи на наявність школи, більшість населення Грузького до революції 1917 року лишалась неписьменним.

В кінці 19 на початку 20 ст. заможні селяни купували земельні наділи за селом і оселялися там, засновуючи нові хутори. Найбільші з них, Мегеді та Каратюкове утворили село Мар'янівку, ті, що менші, були пізніше зруйновані, а їх жителі переселені до Грузької. Мешканцям хуторів суворо заборонялося вирубувати ліс, за цим слідувала спеціальна служба, яка, власне, і продавала наділи.

На заході від села знаходяться Обирки. Тут колись був овечий загін. Звідси – назва (від “бирка” – вівця).

На північному заході, між Грузькою та Мар'янівкою, тягнеться Тубонь. Походження назви – невідоме.

Північніше від села знаходиться Обідне. Цей ліс, що згадувався у народній пісні про Івана Бондаренка, отримав свою назву від слова “Обід” – кордон, огорожа. В цьому лісі під час громадянської війни 1918 – 1919 рр. діяла банда конокрадів.

Урочища і болота ще й досі зберігають назви, які дали їм люди на честь їх колишніх господарів.

В Обирках та біля них це: Дудашове, Ракове, Чмирянкa, Баранцьове, Іванькове, Драйове, Пузирьове, Дроздів чагар, Культурне, Чемерешень, Плавні, Зіняк, Побоїще та інші.

На півночі – Дирове, Сидорове, Баришникове, Німецьке, Цівіріньчине, Хулапові куці, Талимонове, Грекове, Очеретянка, Нуждянка, Довге, Балійове, Будючанка, Займище, Лісок.

Біля валу – Новахатнього, Корчакове, Перекопане і Кондрацьке.

Найбільші з них: Німецьке – 15 – 20, Чемерешень – 5 хат, Кондрацьке та Дроздів Чагар – по 3 хати.

В селі, по обидва боки від ставка, що має назву “Жидівське”, проживали єврейські торговці. Їм належало 1465 гарної землі, 925 – неорної, 1114 десятин лісу. Ці люди тримали торгові лавки, в господарстві – кіз, свійську птицю. Торгували різним, завжди були готові дати в борг. Багато людей ходили на заробітки до німців, які жили на хуторі Німецькому. Робота в них оплачувалася вище, ніж у пана.

Єврей Мунь, що держав кузню і чия лавка стояла на місці сучасного магазину “Верховина”, любив “ігри” з дітьми. Він, причепивши до тину в'язку риби, пропонував дітям її забрати, а сам намагався поцілити в них залізною пробкою. Німець Рудольф, один із останніх мешканців Німецького, на запитання, чому він живе у лісі, а не в селі, де чорнозем, відповідав: “Гною треба класти в любу землю, а чорна --важча”.

Піп жив навпроти старої церкви. Він мав 50 га землі, що знаходилась між Грузькою та Дімовкою. Бідні люди працювали і на нього. Державна система дозволяла їм шукати кращі заробітки і по інших селах. Життя було налагоджене.

Дореволюційна еліта - Свертоки

Населення зросло до 3 – х тисяч чоловік. За рівнем промислового розвитку село Грузьке вже ніколи у 20 ст. не досягало таких показників.

За даними перепису населення 23 жовтня 1918 р. в с. Грузька проживало 3552 чол., в тому числі: уроч. Гришківське – 5 чол., уроч. Побоїще – 63, уроч. Перекопане – 37, хут. Тубонь – 22, хут. Зіняк – 12, хут. Чемерешень – 22, хут. Князьке – 16, хут. Обирки – 30 чоловік. На території Бишівської волості лише Бишів мав 5096 чоловік, – більше, ніж в Грузькому. Третє місце посідала Пашківка – 3299 чоловік.

Але державна система потребувала змін. Це розуміли всі. От тільки шкода, що ці зміни виявилися такими кривавими і болючими. Зовсім не обов'язково було знищувати те, що робилося віками. Проте історія лишила і такі сторінки. І забувати чи приховувати їх ми не маємо права.

В селі Грузькому селянське повстання, як відголосок першої Російської революції відбулося 1905 року. 10 чоловік на чолі з Машовцем Володимиром Михайловичем почали рубати панський ліс і палити скирти. Урядник, що хотів їх заарештувати, сам отримав хороших дубців. Була знищена бібліотека. Генріх Мольський для придушення повстання викликав 50 черкесів на конях, які спіймали бунтарів і відправили їх на заслання.

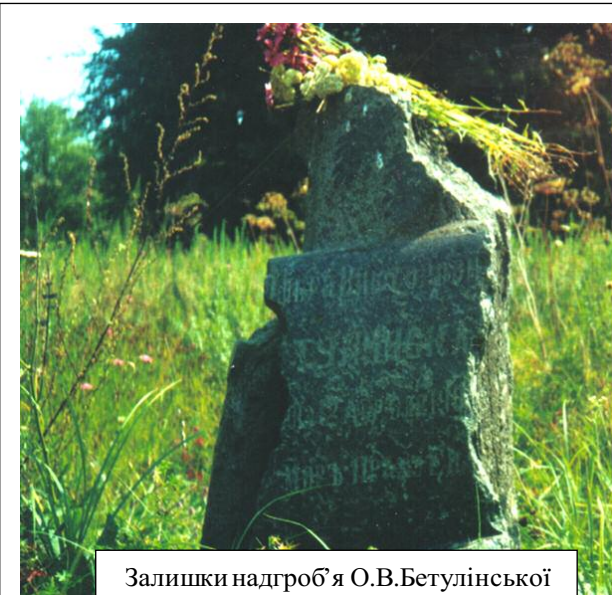
Це повстання почалося під час виплати чергового денного заробітку. Один з селян зажадав рубль за день праці, тоді і інші почали вимагати від касира сплатити їм по рублю.

Під час революції в селі стався ще один прикрий випадок. Революціонери вирішили голяком покупатися в панській купальні. Під час цієї процедури вони дуже злякали пані Ольгу Михайлівну Мольську (жінку Генріха, матір Віктора та Іреночки). Від отриманого шоку вона частково втратила розум.

В 1907 і наступних роках про життя в селі взагалі згадують дуже добре. Саме в ці роки більшість людей отримала земельні наділи в лісах навколо села. Пани платили значно краще за роботу. Віктор іноді просто так роздавав дітям мідяки. Душевно хвора, мати Мольська купляла в лавці щотижня цукерки і разом з дочкою Іреночкою їздила по селі, роздаючи їх дітям.

Віктор Мольський був дуже розумний чоловік. Звичайно, знаючи про те, що відбувається в країні, він діяв дуже мудро. Спочатку засипав вапельню і цегельню, потім продав спиртовий завод. Революції в 1917 році в Грузькій не було. Коли в жовтні 1917 р. селяни спробували увірватися у його маєток, (про це було телеграмою повідомлено в губернський комісаріат) Віктор Мольський розпродав усе своє майно і виїхав з сім'єю до Польщі. В будинку Михайлівського провулку в Києві лишилася Ольга Михайлівна разом з нянькою Іреночки. Звідси їх ніхто не виселив. За Радянської влади їх поселили там в одну кімнату. Померла ця жінка вже після Великої Вітчизняної війни. Віктор Мольський не забув своє рідне село. Писав листи, а одного разу, під час німецької окупації, приїздив його син Михайло – на один день, подивився, як справи.

Михайло поїхав. Вже назавжди. Коли його спитали, чи повернеться він на родинні землі, він відповів: "Ні. Німці всеодно не переможуть".

Залишки надгроб'я О.В.Бетулінської

В селі лишився тільки цегляний склеп бабусі Віктора Мольського – Ольги Вікторівни Бетулінської. Частина Гранітного надгробного каменю – єдине, що є зараз на пустирі, де був дореволюційний цвинтар. Розповідають, що він був біля 3-х метрів висоти у формі дубового пенька з позолоченим хрестом зверху. Вже після Великої Вітчизняної війни нелюди знищили цей пам'ятник, шукаючи якесь золото...

Події 1917 року в Росії все ж є позитивним явищем в світовій історії. Хоча стихійність, з якою проходили революційні дії протягом всього року іноді була зайвою.

З Грузької родина Мольських спокійно поїхала за кордон, лишивши землі селянам, які, не довго думаючи, поділили її між собою. Для цього в 1918 році було створено революційний комітет, що підпорядковувся київській владі. Його головою селяни обрали свого земляка, Лобаня Кирила Васильовича. Ревком очолював сільську громаду, серед якої були і бандитські елементи, які сприйняли революцію як заклик руйнувати і займатися грабунками. Вони нещадно грабували панську економію і пропивали награване; а коли пропили панське, почали грабувати селян.

Грузька є щасливим випадком. Її обминула хвиля революції, але в більшості сіл селяни нищили панське самі, щоб стерти з пам'яті факт, що вони на когось працювали. Але руйнування не було вирішенням проблем. Так в Червоній Слободі поміщик, що був схоплений селянами, звернувся до них з єдиним проханням: Він сказав :” Забирайте все, знищіть мене; але не руйнуйте завод, він вам знадобиться”. Так і сталося. Червонослобідський спиртзавод досі залишається одним з найбільших підприємств краю.

В грудні 1917 року в село прибули “Вільні козаки”, направлені сюди Центральною Радою. На загальних зборах селян вони отримали перелік людей, що заважають нормальному життю в селі. Згодом, у новорічну ніч було розстріляно 15 чоловік у Грузькому та чотирьох братів Каратюків на Мар'янівських хуторах.

Дорога на Мар'янівку

Тіла їх були ледь прикидані землею, як непотріб. Руки, ноги стирчали з землі. Кажуть, що одному з них вдалося врятуватися, ховаючись у діжці з водою.

В період громадянської війни в село неодноразово входили озброєні загони петлюрівців, махновців, денікінців, поляків, німців, керинців, більшовиків. Все це не давало змоги встановити нормального життя в селі.

“Кого тут тільки не було! – згадує місцевий житель – Німці були на конях. Шомполом по плечах порубали діда та й поїхали. Китайці якось... Один на погребі сів, – молиться і стріляє вгору.”

Лобаня Кирила змінив на посаді голови ревкому Місюра Сергій Іванович. Була створена Грузьківська Сільська Рада, першим головою якої був Петрусь Іван Сергійович.

В 1919 році село зайняли денікінці. Під загрозою смерті вони наказали селянам зібрати 250 пудів вівса. Овес було зібрано, але в той час з боку с. Фасової наступала Червона армія.

Денікінці покинули все і стали спішно відступати на село Козичанку. Голубовський Пилип Петрович вказав червоним шлях відступу білих, але останні через кілька днів знову зайняли село і по-звірячому порубали на цвинтарі, за зраду, голову Сільської Ради і Голубовського П.П.

Радянська влада остаточно утвердилась на селі у 1921 році. В травні було утворено комітет незаможних селян, головою якого обрали спочатку Новика Свирида Антоновича, а потім Новохатнього Назара Панасовича. Він разом з головою Сільської Ради Бабенком Ониськом Пилиповичем та першим сільським комуністом, червоноармійцем Петриком Данилом Михайловичем, впроваджував у життя "Нову економічну політику".

У попівському будинку після трирічної перерви запрацювала школа. Було заново розподілено землі, в залежності від кількості членів сім'ї ("на душі"). Причому замість 1 га чорної землі можна було брати 3 га піщаної землі. Заможним селянам було доручено обробляти землю бідним вдовам, бо останні не мали коней і необхідного інвентаря. Радянська влада давала інструмент для обробітку землі на виплату тим, хто хотів працювати. Люди працювали як ніколи раніше. Вони вірили у нову владу і мріяли нарешті жити нормальним життям.

Ставши у 1923 році головою Сільської Ради, Новохатній Н.П. почав запеклу боротьбу із заможними селянами. Ділитися заробленим чесним трудом із сільською голотою ніхто не хотів, але це була державна політика і все ще існуючий в селі промисловий потенціал в ці роки остаточно зник. Куркулі, яких в селі було понад 20 чоловік, держали в своїх господарствах маслобойню, 6 вітряків, коней, корів, волів, свиней і т.д. Все це в них потім забрали.

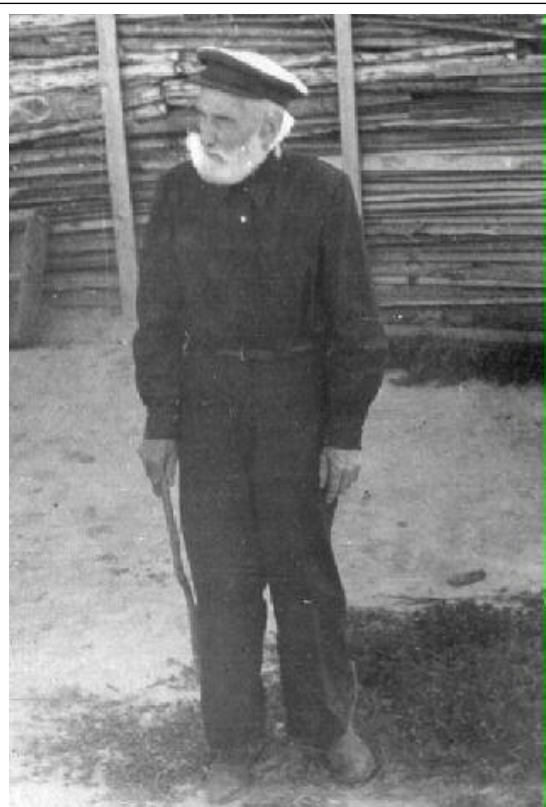

Харитон Корнійович Дорошенко з родиною

Дорошенко Харитон Корнійович мав в селі 12 і під валом 8 десятин землі, вітряк, відкопав цегельню і побудував собі коло валу двоповерховий цегляний будинок. В його великій родині було семеро дітей, кожному хотів він влаштувати життя, навіть сам через це ходив у латаних штанях. В 1923 році добровільно віддав всю землю, вітряк забрали силою, новий будинок зруйнували. Помер Харитон Корнійович у старенькій хатині під час голоду 1933 року. Вітряк знесли ще за його життя, у 1929 році. Нові господарі не хотіли і не вміли за ним доглядати.

Страшні то були часи. Людей, що мали в господарстві 2 корови або одного, але гарного коня, називали "куркулями", забирали все, і лишали помирати голодною смертю.

Хто опирався, помазували смолою, посипали пір'ям і замикали у Сільській Раді, доки не згодиться віддати майно. Влада заохочувала ледарів, які замість того, щоб працювати, грабували своїх же односельців. Відчайдушні спроби трудящих людей чинити опір встановленню нових порядків так ні до чого не привели. Кількох було репресовано, дехто спродував майно і їхав назавжди до міста. В 1925 році люди, що були доведені до відчаю, підпалили хату Новохатнього Н.П., вбили першого комсомольця на селі Лобаня Івана, але це вже практично нічого не змінило.

В 1929 році було створено перший на території села колгосп “Серп і молот”. Першим його головою був Новик Яків Григорович. В 1932 році на Старцевому хуторі було організовано колгосп “Красний Перекоп”, який в 1934 році об’єднався з “Серпом і молотом”.

В 1929 – 1930 рр. Людей зганяли у колгосп. Усі хутори навколо села руйнували, а людей, що там жили, переселяли в Грузьке. Перших поселили на Старій Новоселиці. Через це і назва вулиці. Інші селилися на Брусилівській, Обирській, Новій Новоселиці та інших вулицях.

Тих людей, що не хотіли йти в колгосп, обкладали величезним податком – контрактацією. Одиницям вдавалося ще кілька років платити його, але вони врешті – решт або вступали в колгосп, або мерли з голоду у 1933 -му.

“Як контрактацію в людей вибирали все зерно, вели в колгосп корову, коня, забирали інвентар для обробки землі. Хто сплачував податок таким чином, лишався вільним ще на рік. Тим, що йшли до колгоспу, повертали корову, наділяли більше землі.”

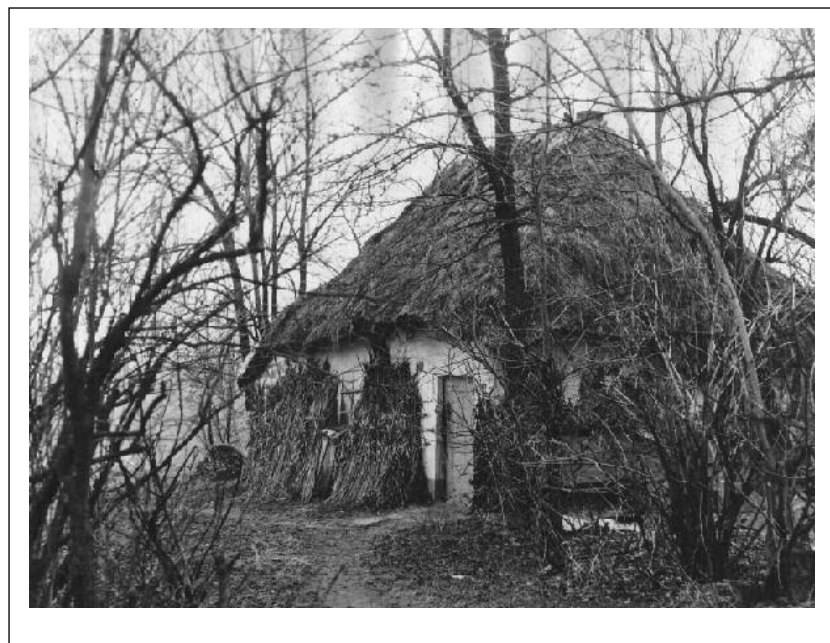
У 1927 році у Грузецькій початковій школі було створено піонерський загін. Першими піонерами були: Середняк Федір, Машовець Іван, Дорочинська Олена, Новик Микола. Вже у 1930 році на базі початкової школи в селі було утворено першу школу – семирічку, яка вже здатна була дати неповну середню освіту і зменшити кількість неписьменного населення.

В кінці 20 – х років 20 ст. в с.Грузькому вперше з’явився фельдшерський пункт.

На початку 30 – х років обов’язковий податок було встановлено для всіх жителів села. Відтепер люди повинні були обов’язково щороку здати певну кількість вирощених в себе сільгосп. продуктів.

В 1932 році головою колгоспу був обраний посланець партії 25 – тисячник Лістунов Пилип. Він повинен був запобігти розкраданню “державного майна”. Допомогали йому в цьому “активісти”, серед яких були члени партії та комсомольці.

Голод 1932–33 рр. – це жахливий синтез неврожаю та безкомпромісного диктату влади. 32–гого було дуже мокре літо. Картопля погнила в землі, в колосі проросло зерно. Проте це не було достатньою причиною для керівників держави відмінити контрактацію.

“Як тільки блисне сонце, усією сім’єю бігли на город. Ледь встигали позжати пару снопів і сховати їх у будки (накриття збудоване на городі), як знову-- дощ. Хто не міг поставити собі будки, вішав колосся на тин, і вода стікала з нього. Зібрали мізерний врожай”.

Люди не могли сплатити податок. Спеціально прислані озброєні загони ходили по хатах і витрушували в кого що було їстівне: зерно, картоплю, квасоло.

Перевіряли землю штиками навколо хати. Не зважали на плач дітей і благання батьків. Багато людей загинуло від голоду зимою, але це була меншість мешканців села.

“Їздили по хатах і збирали трупи. В одній з хат серед вимерлої вже сім’ї була ще жива, хоча вже квола баба. Її також погрузили на підводу. “Я хочу жити” – промовила вона. “Нам що за тобою другий раз приїжджати?” – відповіли активісти. І поховали її разом з усіма”.

Весною люди варили борщ із лободи, їли акацію, пірей. Багато їли худобу, що ще лишалась в них. Зерно весною знову забирали все, що в кого було. Цього разу-- в колгосп на посів.

Чверть села взагалі не голодувала. Це керівники колгоспу, "актив села", заможні селяни. Вони ставили залізні ґрати на вікнах, обгороджували двори колючим дротом. Голодні діти вже весною, як мухи, лізли до них.

Були випадки, коли хазяї за цибулину вбили хлопця, дівчину за яблука прив'язали до дерева і побили. Вона також не вижила після цього. Голодні роки поступово минули, люди звикли до влади, яка все ж була, звикли до армії, в якій служили. Можливо, тому згадують вони про голодомор 33 - го року, як про страшний сон на зорі комунізму, а не як про чітко сплановану кампанію винищення нації.

Довоєнні мешканці села

Враховуючи важливість Грузької, як все ще центру навколишніх сіл, вже у 1934 році відкрито Грузчанську середню школу (десятирічку), де навчалися не лише грузчани, а й жителі Веселої Слободи, Козичанки, Юрівки, Вільного, Соснівки, Вільшки, Мар'янівки, Фасової, Дорогинки, Ястребенки, Ястребної.

Школа, 1932 рік. Майбутня вчителька Осталецька Віра Іванівна (II ряд, 5 справа)

Першим директором цього освітнього закладу був Нюренберг. До війни школа встигла випустити лише один клас – 1941 – го року. Серед випусників цього року були: Лубська Надія Ільківна, Гудзь Іван Хомич, Дорошенко Микола, Чмир Павло.

Разом з новим приміщенням десятирічки було відкрито новий піонерський клуб на 500 місць з кіноустановкою. В клубі була велика бібліотека. Також В Грузькому в поштовому відділенні діяла хата – читальня, в якій нараховувалось 56 книг.

Довоєнний духовий оркестр 1936-37 р.р.

В кінці 30 – х рр. у Михайла Івановича Букета з'явився перший радіоприймач. Все село сходилось до нього.

Оплата в колгоспі проводилась за принципом відношення кількості виробленої продукції на один день. Тобто в кінці року мали 100 – 300 г. Хліба або 5 – 10 копійок, на трудодень, але й ці гроші з більшості простих робітників, зазвичай, вираховували.

1938 року колгосп "Серп і молот" за територіальним принципом було розформовано на 3 окремі господарства: Серп і молот, пізніше ім. Молотова, що займав вулиці Петрівський хутір, Слободу, Юрковицю, Стару Новоселицю і частину вул. Обирської; "Нове життя", пізніше ім. Любченка, пізніше ім. Фрунзе, за яким були закріплені вулиці Нова Новоселиця і Перекоп; ім. Ворошилова, до якого відносились вулиці Брусилівська та частина Обирської.

Перед війною в колгоспі було 4200 га землі, в тому числі 2800 га орної. Господарства спеціалізувалися на вирощуванні зернових, картоплі.

Навколо села з 1936 р., стояли башти спостереження- галаджі, їх було 3: на Панському горбку, біля цвинтаря та за колгоспним садом. Останню під час окупації використовували німці у своїх стратегічних цілях. До війни на вищій біля кладовища, чергував Середняк Кіндрат Якович. Німці забрали його до концтабору.

Люди вже звикли до праці в колгоспах, як раптом, наче грім серед ясного неба, 22 червня 1941 року по радіо сповістили, що почалася війна. Німецькі війська перетнули радянсько – німецький кордон.

Усі дорослі жителі села чоловічої статі були мобілізовані до Червоної армії. Дехто з них лишався в рідному селі, споруджуючи військовий аеродром, що призначався для посадки полонених літаків ворога. Він мав форму літери “Г”, і знаходився на полі між Грузькою і Мар’янівкою. Німці швидко наступали. Було евакуйовано колгоспи на схід, зруйновано новозбудований аеродром.

3-го липня 1941 року село Грузьке зайняли німецько – фашистські війська. 858 днів тривав окупаційний період. За цей час 12 чоловік мирного сільського населення були розстріляні німцями і померли на примусових роботах в Німеччині.

Всього ж на примусові роботи до Німеччини, Австрії та інших країн-завойовників було направлено понад 120 чоловік.

17-ти річний Форостовець Антон
Григоровична примусових
роботаху Австрії

Опар’енко Віра Тихонівна 1922 року народження була серед них. Батько її був депутатом Сільської Ради, тобто її мали вислати в першу чергу. 2 місяці вона ховалась по полях, але поліцаї її все – таки впіймали. 12 червня 1942 року Віру Тихонівну забрали до Німеччини. Три дні там її перевозили з місця на місце, поки не знайшовся хазяїн Лендись Усько, що проживав за адресою Turing Ibor Apolda, Vikarstadt -131. Працювала вона в них господаркою, обідала з хазяями за одним столом. Це була добра сім’я. Поручали доглядати абсолютно за всім, ніколи не була голодною. На роботі в цій родині Віра Тихонівна була 3 роки, ще рік після звільнення була при військовій частині. У вересні 1946 року повернулася до рідного села.

Під час окупації були зруйновані колгоспні будівлі, спалено понад 50 будинків селян, школу. Було розграбовано сільську бібліотеку, зруйновано приміщення піонерського клубу.

У приміщенні школи знаходилась грузецька комендатура. Комендант – мадяр, якого за жовту форму назвали “Соняшником”, управляв, окрім Грузької, так званим “Грузецьким кущем”: Соснівкою, Веселою Слободою, Мар’янівкою, Козичанкою, Юрівкою, Вільним. Комендатура підпорядковувалась Брусилівській жандармерії, яку очолював німець Гофман. Його життя було застраховане на 350 чоловік місцевого населення.

“Соняшник” був дуже жорстокий чоловік. Він любив в усьому порядок і, щоб краще розуміти місцеве населення, постійно возив із собою студентку – перекладачку, яка приїхала разом з німцями і поїхала разом з ними.

Робочий день при німцях був зранку і до 18 години. Обід було встановлено з 12 – ї до 13 – ї години. Одного дня 14 підлітків розпахували кіньми картоплю. За старшого серед них був Міщенко Михайло Володимирович . Лишався їм до кінця дня маленький шматок землі. Отож вирішили вони поїхати в село поїсти. Але в селі випадково натрапили на коменданта. Той через перекладачку запитав: “Що ви тут

робите?” . Хлопці відповіли, що захотіли їсти. Комендант на це відповів: “Абед есь абед” і дав зрозуміти, що якщо подібне повториться не у встановлений час, то винні будуть розстріляні.

Люди ,крім відробітку, повинні були щодня носити німцям молоко. Хто не хотів цього робити , змушений був віддати корову. Тварин німці з села виводили на Бишев, як і полонених. 1942 року люди пережили нашість гусені. Німці тоді примушували оббирати її зі своїх полів, хто опирався, – також виводили худобу.

Піхур Василь Назарович потрапив у полон на початку війни. Коли його разом з іншими вели до Бишева, він скотився з валу до чагаря. Повернувся до рідної домівки, і більше року переховувався на печі. Вже перед приходом радянських військ сталася у селі подія: солдати армії Власова¹ ввіймали хлопчину – партизана, років 18 – ти. Водили його за собою, били і знущалися. Однієї ночі, коли власовці напилися, хлопець втік. Піхур Василь сховав його у себе. Дві доби юнак сидів у ямі з картоплею під здоровенним кущем червоної смородини. Коли в село прийшли наші, і хлопчина, і його рятівник пішли до Червоної армії. Обидва незабаром загинули.

Власовці прийшли в село зразу за німцями і пішли разом з ними. Були одягнені у синю форму (рядові чини – у зелену). Біля колгоспу ім. Фрунзе проводили мітинги, на які збирали багатьох людей. Там вони агітували за вільну від Радянської влади Україну, запрошували музик грати народну музику. Одного разу під час подібного мітингу закружляв в небі німецький літак. Люди розбіглися, незважаючи на заклики агітаторів: “Стійте, не бійтесь! Це – наші!”.

Власовці, як і поліцаї, ходили по дворах і крали, а за те, що хтось комусь про це розкаже, грозили відрізати вуха, язик. Про них в мешканців села немає жодного позитивного відгуку.

Інша річ – партизани, що активно діяли у навколишніх лісах. Всі вони належали до Бишевського загону, командиром якого був Обухівський Григорій Григорович. Голова колгоспу “Серп і молот” Кухар Григорій, відправивши худобу на схід, пішов з партизанами. Кожедуб Софрон, Панюхно Яків за своїм віком, не були мобілізовані до війська, але вони підтримували тісний зв'язок з ними через Кухаря Григорія. Так, коли запроданці рідного народу мали намір відправити багато підлітків до Німеччини, зв'язківці повідомили про це партизанів, які і розстріляли потім поліцаїв Ернста Лерха та Степана Дорочинського. Допомігав своїм і Павленко Володимир Левкович, що при німцях служив комірником. Одного разу Кухар Григорій разом з іншими партизанами, переодягненими у німецьку офіцерську форму, приїхав на возі до села за вівсом для коней. Комендант прийняв їх на найвищому рівні. Вони набрали на свій віз вівса, муки, іншої провізії; навіть залишили коменданту “Соняшнику” розписку за отриманий товар ,спеціально упаковану. Поїхали – сміються-заливаються:

“Зійшов Бог з небес
У Грузьку по овес.
Набрав овса –
І знов на небеса.”

Підпис – Калашніков – такий був її зміст.

Можна тільки уявити, як розізлився комендант, прочитавши це.

Одного дня приземлилися у селі парашутисти – партизани. Один з них направився до найближчого хутора на розвідку. Там жив Павло Крук, про якого казали, що він “ні вашим, ні нашим”. В цей час працювали на полі кілька селян. До одного підійшов розвідник і попросив закурити. “Іди он до того чоловіка, в нього є закурити” – відповів селянин. Це був Павло Крук; а чоловік, до якого він направив незнайомця – поліцай Бабич. Бабич дістав з копиці автомата і повів партизана до коменданта. Той, не довго думаючи, відправив його до Бишева на суд. При німцях числився головою села Федір Міщенко. Його в той час також ввіймали, бо не зв'язав він вчасно овес. Повезли їх двох до Бишева, а біля валу скинули з воза і розстріляли, незважаючи на

¹ «Власовці»- офіцери і солдати РОА (Російська Визвольна Армія).Була створена 1942 року з військовополонених і воювала на боці німців. Її очолював генерал-лейтенант Червоної армії Андрій Андрійович Власов, що перейшов на бік німців, коли очолювана ним 2га ударна армія (Волховський фронт), потрапила в оточення. В травні 1945 року він був захоплений радянськими частинами, незабаром, за вироком суду, повішений

прохання все ж довести їх на суд. Тоді партизани, дізнавшись про це, вчинили погром в грузецький комендатурі. Бабица не ввіймали, а от Степана Дорочинського саме тоді і було захоплено. Незабаром його розстріляли у Мотовилівському лісі.

Двоє угорців – фашистів захопили в полон ще одного партизана. Їм було наказано розстріляти його. Під валом дали йому лопату і змусили копати яму. Після того, як яма була готова, вони двічі вистрілили в повітря, попросили полоненого закопати яму, а самі поїхали собі геть.

Про німецьких солдат люди згадують не зі злом: “Гітлер, Сталін воюють. Ми – ні” – казав дехто з ворогів. Частими були випадки, коли німці частували дітей медом, цукерками, кажучи при цьому: “Гей, кіндер, на, в мене теж кіндер”. Вони слідували за порядком: суворо карали тих, хто хотів їм зашкодити. “Коли до німця прийдеш з малими дітьми, – розповідають мешканці села – скажеш, що їх нічим годувати, німець дасть гречки, масла, картоплі.”

Проте війна є війна. Були на ній ті, хто захоплювали землі; були й ті, хто хотів ці землі повернути рідному народу.

Звичайно, найбільше шкоди завойовникам робили партизани – справжні народні герої, проте іноді багато шуму робили люди, яких фашисти навіть не могли запідозрити.

Так кілька хлопчаків: Тимошенко Дмитро Павлович, Машовець Іван Дмитрович, Швидкий Анатолій Миколайович, Чикал Іван Ничипорович перерізали 6 проводів зв'язку, що йшли до німецького штабу, який знаходився за садом. Вирізали по 8 метрів дроту, скрутили і зарили його. Серед німців був великий переполох, вони вирішили, що в селі знову побували партизани.

Серед партизан був навіть піп, що правив у відновленій набожними німцями церкві. Одного разу люди, що прийшли до церкви молитися, не побачили там свого священика.

Він втік до лісу, дізнавшись, що його хочуть заарештувати німці.

Незабаром відбувся найбільший бій між фашистами і партизанами. Вєсь бишівський і брусилівський поліцейський загін на чолі з Гофманом вирішили провести грандіозну операцію по знешкодженню партизанів, що надійно вже облаштувалися у всіх навколишніх лісах. Під натиском ворогів партизани відступили під Мар'янівку, де розпочався справжній бій. Було поранено командира Обухівського Г.Г., але нападники понесли набагато вагоміші втрати. Начальника жандармерії Гофмана було вбито. Кулеметною чергою йому знесли півголови. Було перебито 2 машини поліцаїв, яких потім, накривши сосновими гілками, вивези десь у ліс. Петрусенко Василь Мусійович та Петрусь Дмитро Андрійович кіньми перевезли пораненого Обухівського Г.Г. в Пашківку. Така була сутичка. Але штрафовку Гофмана виконано не було, бо його вбивство трапилось не на території жодного з населених пунктів.

9 листопада 1943 року село було визволено Радянськими військами. Почала працювати Сільська Рада народних депутатів.

Радянські війська підійшли до села вдень 8 – го листопада 1943 року. “Чи є в селі німці?” – спитали вони в чоловіка, що косив траву на полі біля села. “Ні” – відповів той. Через кілька хвилин передова, що зайшла до Грузького на вул. Брусилівській, була розстріляна.

Німець сидів у стічній трубі і косив з кулемета всіх впідряд. Його підірвали гранатою, але солдати відступили. Ненадовго. Вже вночі вони зайняли село.

Німці, що прийшли в село, граючи на губних гармошках, виходили тихо, цепком, просили в людей хліба. Дехто з них ще наважувався забирати останніх курей, яких вони в період окупації найбільше полюбляли їсти. Варили цілими чавунами.

О 11 – й увірвались до хати з криками “Гер, рус!”. Нарубали 2 чавуни курей і під загрозою розстрілу змусили хазяйку їх зварити. Тікали разом з чавунами. Курячі лапи стирчали з них і не дозволяли закрити кришки.”

О 17 - й в село знову зайшли наші. Німці, поліцаї, власовці, втікали ,хто в чому був, через вікна і двері, навіть не встигали одягтися. Наші вбивали їх усіх на місці, не беручи жодного в полон. Німці бігли, техніка їх грузла; криків було! Останній вітряк лишався при колгоспі ім. Фрунзе. Німець, що сидів там, спалив біля 50 хат, поки фашисти відступали. Проте вони міцно засіли в Ястребеньці. До 25 грудня тут

проходив фронт. Людей спочатку евакуювали в Пашківку, тоді в Ясногородку. Біля валу стояла артилерія великої дальності: “Андрюши”, на стадіоні – “Катюши”, що майже безперервно бомбили ворожі позиції.” Ніби загорілося усе поле, небо червоне стало”.

Під час цих боїв село кілька разів переходило із рук в руки. Проте люди виходили з лісів, підвалів, допомагали своїм воїнам, приступали до відбудови господарства. На католицьке Різдво 25 грудня, що дуже відзначали німці, радянські війська прорвали фронт біля селища Дивин. Почався наступ на Житомир. Визволяла село Грузьке 32 - га гвардійська Тернопільська Червонознаменна ордена Кутузова мінометна бригада 1 – го Українського фронту.

В боях за визволення сіл Грузького та Веселой Слободи загинуло 97 солдатів, 87 з яких поховано в Грузькому, 10 в Веселій Слободі.

Кажуть, що був випадок, що наші вибили своїх, які раніше увірвалися в Ястребеньку. Їх потім також завезли у братську могилу. В загальному там поховано біля 150 чоловік, яких звозили з усіх навколишніх полів.

Щороку учні Гружчанської школи проводять мітинг і кладуть вінки до обеліску пам'яті та могили воїнів.

Багато жителів села нагороджені орденами та медалями за виявлений на фронті героїзм. Виходцями з села є генерал – майор Микола Григорович Павленко, віце – адмірал Микола Дорофійович Машовець, полковники Федір Якович Середняк, Михайло Григорович Лобань, Володимир Демидович Корненко, Михайло Іванович Дяченко, брати Микола і Василь Спиридоновичі Новики.

Велика Вітчизняна війна змінила долі багатьох родин. Про кількох людей я хотів би розповісти окремо.

МАРІЯ ВОЛОДИМИРІВНА МАШОВЕЦЬ.

1935 року закінчила Грузецьку семирічку. Старші класи - у Києві. Щоб прожити працювала господаркою у директора школи. Маючи від природи винятковий голос, поступила у 1938 році у Київську консерваторію. Після складання літньої сесії 1941 року вона поїхала до рідного села, де її і застала війна.

Цікавою була розповідь однієї з учасниць фольклорного колективу з села Грузьке, що на Київщині, Марії Володимирівни Машовець. На фотознімку 1939 року вона (перша зліва, внизу) серед учнів Державної науково-вокальної студії при Управлінні в справах мистецтв при Раді Міністрів УРСР – майбутніх студентів консерваторії, – долі яких, іноді безповоротно, змінила війна. У центрі – Марія Іванівна Литвиненко-Вольгемут та Іван Семенович Паторжвинський.

Одразу ж після звільнення села Радянськими військами у листопаді 1943 – го Марія Володимирівна пішла на фронт. На 2 роки її рідною домівкою став 332 полк 41 дивізія 2 батальйон. Ця тендітна жінка служила в санчастині на лінії фронту. З болем згадує вона війну. Весь час їй доводилося підбирати поранених. “Коли розірветься снаряд, - згадує Марія Володимирівна – серце розривається від жаху. Солдати, що щойно бігли поруч, тепер, мов покошені, лежать на землі. Одному уламком розірвало живіт, іншому – відірвало щелепу. Один кричить – “Сестричко, спаси!”, інший – “Сестричко – добий!” Це страшно. Не дай Боже, дітки, вам таке побачити”.

Це було під час бою, а коли був привал, співала, танцювала, декламувала коли приїздили нові бійці. “Під час одного з таких привалів – згадує Марія Володимирівна – зустріли солдат з Грузької. За моїм проханням одного з них лишили при нашому батальйоні”.

На своїй кобилі Марія Володимирівна їздила полями, лісами, навіть плавала через річку.

Одного разу біля неї розірвався снаряд. Політрук Дрига був смертельно поранений уламками, а її лише присипало землею.

Кілька разів потрапляла в оточення. Доводилось пістолет тримати коло голови. Але, на щастя, кожного разу наші встигали їх звільнити.

Зі своїми дійшла Марія Володимирівна аж до Ельби. Там відбувався великий концерт зірок радянської естради. Вона співала з ними на рівних чудові українські народні пісні.

Коли повернулася в село, застала жахливу картину. Батьківську хату розграбили солдати. Поїхала до Києва, намагалась поновитися у консерваторії, але злиденне життя не дозволило цього зробити.

Отже, Марія Володимирівна Машовець повернулися до рідного села. Трохи попрацювала в колгоспі, Тоді робила поштаркою. Була постійною учасницею Гружчанського фольклорного колективу “Живиця”, заснованого в жовтні 1975 р., що і зараз лишається одним з найкращих в Київській області.

“ЇЇ ЗВАЛИ СЕРГІЄМ” (робота Гружчанської середньої школи).

Коли почалася Велика Вітчизняна війна, 19 – ти річна дочка робітника радгоспу “Караваєво”, що в Костромській області, Любов Карцева добровільно вступила до лав Червоної армії. Війну дівчина розпочала санінструктором. В перший рік вона винесла з поля битви 26 тяжко поранених бійців. За це Люба була нагороджена орденом Червоного прапора. Потім дівчина виявила бажання стати розвідницею. Після закінчення школи вона весь час на передовій. Багато цінних даних повідомила Любов про ворога в штаб нашої розвідки. Правда, тоді вона діяла під іменем “Сергій”. Згодом, за мужність на грудях Люби засявав другий орден Червоного прапора, бойові медалі. Про це нині згадує товаришка Люби Карцевої, колишня розвідниця Євдокія Микитівна Чернишова. Та не судилося дівчині дожити до світлого Дня Перемоги. Визволяючи наш район від німецько – фашистських загарбників, гвардії лейтенант, командир полкової розвідки Любов Йосипівна Карцева 22 – го листопада 1943 р. Загинула смертю хоробрих під Мар’янівкою. Під іменем “Сергій” її було поховано в братській могилі села В. Слобода. Серед 11 – ти бійців, які покояться там, є не Сергій Йосипович Карцев, а Любов. Допомогла виявити це Є.М. Чернишова, яка тепер працює класним керівником у 64 – й школі м. Волгограда. Будучи в Москві, вона відвідала музей Радянської армії. Знайомлячись з його експонатами, вчителька побачила невеликий бюст Л.Й. Карцевої. Це дуже схвилювало жінку, адже в 1943 р. вони розлучилися назавжди.

З 1965 р. “червоні слідопити” розпочали пошуки місця загибелі і могили Л.Й. Карцевої. Нарешті в 1970 р. Їх нелегка праця увінчалася успіхом. На святкування 25 – х роковин Перемоги над німецько – фашистськими загарбниками у В. Слободу приїхали дев’ятикласники Волгоградської середньої школи №64 Олександр Студик і Віктор Бажаткін зі своїм класним керівником Є.М. Чернишовою, а також Любині сестри Віра Воробйова та Надія Бакунова. Дорогим гостям веселослобідчани влаштували тоді теплу зустріч.

Минають дні, спливають роки, та в пам'яті людській не забуваються подвиги тих, хто врятував нашу країну від фашистського поневолення.

Важко було відбудувувати село після війни, яка забрала понад 200 його найкращих синів. Але люди працювали і робили усе для того, щоб їм жилося краще. Голод 1946 – 47 рр. що був викликаний посухою, найбільше відчували ті сім'ї, чоловіки яких не повернулися з війни. Діти, перетримавшись зиму, як тільки зійшов сніг, змушені були збирати на колгоспному полі гнилу картоплю, з якої їм пекли млинці, чорні і смердючі. Потім пішла трава, тоді щавель. Бідним людям завжди жилося важко, особливо в післявоєнні роки. Закони колгоспної праці не змінилися. В кінці 40-х на початку 50-х рр. мешканці села відсиджували по 5 років у в'язниці за кілька зрізаних колосків.

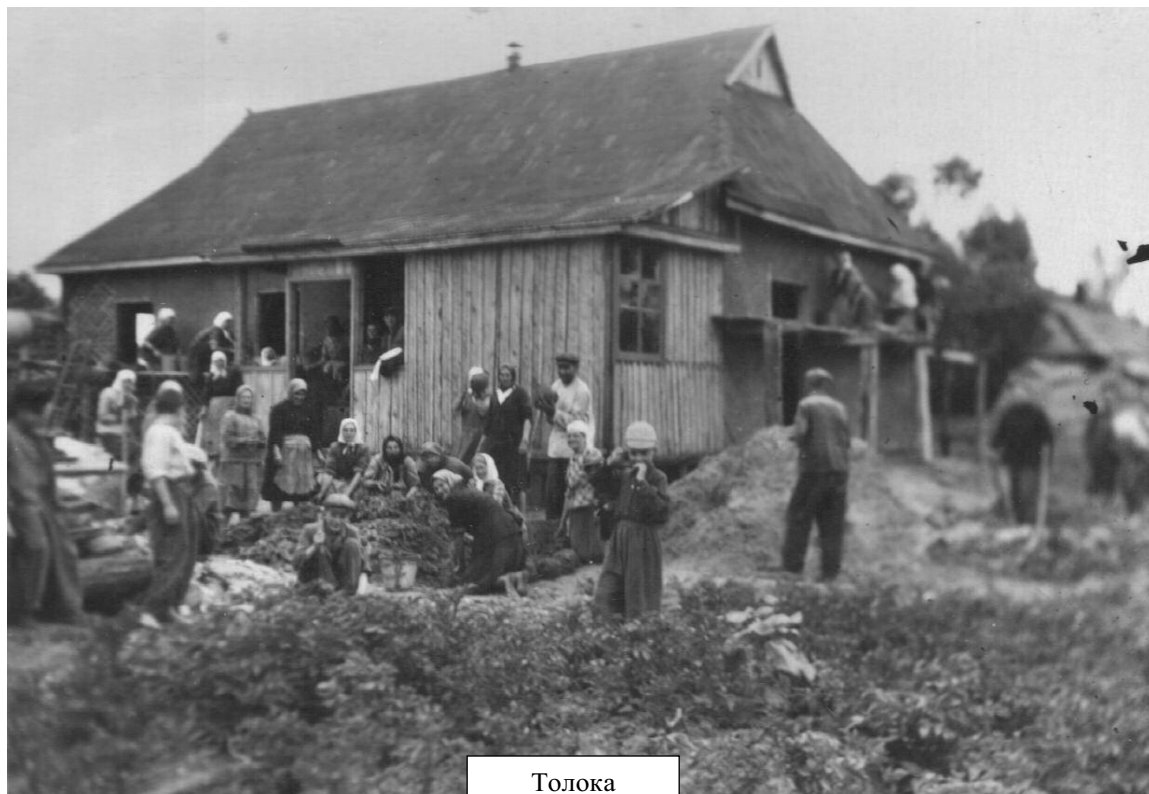
“Дітьми крали колоски, бо почали пухнуть з голоду. – згадує мешканець села, - але з поля винести так нічого і не вдавалося. Ціпом получали по спині від ланового і тікали, щоб не вбив. Врятував нашу сім'ю клумачок гречки, який сховав, коли сів, якийсь дід, а ми знайшли – і так дожили до літа.”

Влада жорстоко повелася з людьми. Сім'ї, батьки яких повернулися з війни героями, отримували все: пошану односельців, пільги, продовольчі пайки. А вдови, чоловіки яких полягли на полі бою або пропали безвісти, мали право лише дивитися на переможців, яких у всьому підтримувала сільська і колгоспна верхівка. А ночами вони йшли на колгоспні поля, вкрати щось, аби їх діти не попухли з голоду. За кількістю жертв, голод 47-го в Грузькому порівнюють з 33-ім роком.

Були тоді в лісах бандити: Клименко та Піхур Павло, які відбирали торби в людей, що пішки ходили на Київ через Мотовилівку. Їх впіймали і дали лише по 15 років за те, що вони називалися націоналістами. Їх печища і досі є у лісі.

Зерно на посів на плечах носили з Пашківки, Бишева та інших сіл. Вручну сіяли, коровами волочили. Діти в школі писали на німецьких картах, газетах. Усією громадою закидали траншеї. Багато людей розривалося на мінах. На початку п'ятдесятих кожному хазяїну завозили якусь худобу, щоб годував. Почали обробляти землю

тракторами, які спочатку присилали на кілька днів в кожен колгосп, а потім самі колгоспи купляли техніку. На один трудодень закріплювали 35 сотих землі. Оплата становила вже 10-15 копійок на трудодень, але "живих" грошей люди не бачили, колгосп розраховувався виробленою продукцією. Крім того були встановлені податки: люди платили за кожне дерево, здавали картоплю, шкури від зарізаних тварин, 120 яєць, 40 кг м'яса, 220 л молока. Ті, хто мав поросся, смалили його вночі подалі від людей. Перед цим вдень різали ще одне і, зідравши шкуру, віддавали в колгосп.

Толока

Тільки разом, спільними зусиллями, вдалося відбудувати зруйновані будівлі, відновити господарство, налагодити нормальне життя в селі:

“Бо тоді в Грузькій не всім жилося так, як треба – в щасті і добрі, хоч трудитись людям довелося від ранньої до пізньої пори.”

Павло Чмир. “Ленінська зоря” 4 червня 1985р.

В 50х рр. на існуючих тоді в Грузькій баштанах було виведено власний сорт кавуна. 1946 року була відновлена бібліотека. Першим бібліотекарем в ній була Машовець В.П., при фондї 263 книжки. До 1975 року бібліотека знаходилася у маленькій тісній кімнаті при пошті, після чого перейшла до нового приміщення у Будинку культури і нараховує понад 11 тис. книг.

При кожному з колгоспів працювали ясла, які після їх об'єднання також об'єднали у один дитячий садок.

Ще деякий час після 1954 р. богослужіння проводились у сільській хатині. З 1971 р., коли священник переїхав до с. Фасової, церкви в селі не було. Хату, що після цього лишилася на балансі Сільської Ради, купив Каран Б.Д.

1946 року відкрилася дільнична лікарня на 10 ліжок. Територія лікарні, що розміщувалася у панських будинках, біля церковного цвинтаря, мала чудовий парк, який вирубали під час будівництва поліклініки.

Вже у 60ті роки у вихідні до Грузького почали їздити автоперевізники. Ходили маршрутки з Сінного ринку і площі Перемоги в Києві. Село поступово розвивалося, будувалися асфальтові автошляхи, було відкрито щоденне автобусне сполучення з сусіднім селом Бишів, з 1965 року відкрито автобусний маршрут “Грузьке-Макарів”.

Територія Грузчанської Сільської Ради належала у 1932-33 рр. до Брусилівського району, з 1933 до 12 березня 1959р.-- до Бишівського, з 1962 по 1965-до Фастівського, а з березня 1965-- до Макарівського району.

Деякий час з липня 1968р. при колгоспі видавалася сатирична листівка “Зубило”, яку готував А.П. Ткаченко.

Грузецька футбольна команда “Граніт” кілька разів перемагала у районній першості і виходила до чемпіонату області.

1958-го три існуючі на території села колгоспи з’єднали у один, що назвали “Комуніст”. 1967-го року його було переіменовано у “Прапор комунізму”. 1970 року до грузчанського господарства приєднався веселослобідській колгосп, імені Шевченка.

Про післяреволюційну історію села написано кілька книг. Серед них “Перший постріл” Кузьми Гриба, книга письменника Серих, але найвідомішою, звичайно, є книга Лева Шейніна “Давні знайомі”, написана про життя сільського бандита Захара Івановича Машовця. Його за злочини було відправлено до Сибіру, звідки він втік і повернувся до Грузького, вбивши багато людей. Тут на нього було вчинено облаву і засуджено до страти виїзним судом у Козичанці.

Справді, багато історій, що сталися на території села Грузького, заслуговують окремих книжок. Наприклад, Машовець Федір, що служив у царській армії і був у розшуку в СРСР, довго вже жив у рідному селі і працював у колгоспі. Був в Грузькому ще один Федір Машовець, який не мав з першим навіть родинних зв’язків. Його ввіймали КГБісти і звезли. В селі після того він так і не з’явився. А справді потрібний їм Федір дожив в Грузькому до глибокої старості.

До 1988 року головою колгоспу в Грузькому був Віктор Григорович Ярош. Хоч часто люди не дуже добре відгукуються про своїх керівників, але ця людина – справжній патріот рідного краю, чи не єдина за всю післявоєнну добу, що внесла справді вагомий внесок в історію села Грузьке. За його головування місцевий колгосп став мільйонером, вийшов на перші місця в районі за всіма показниками. Він створив передумови, завдяки яким, вже 1989 року трудівники села вибороли абсолютну першість по району в галузі тваринництва. Було збудовано комплекс по вирощуванню нетелів і працював він, не забруднюючи ставки; було заасфальтовано майже всі вулиці села. Комплекс почали будувати із 1974 року; 1981 року на території села з’явилося підсобне господарство НВО “Електронприлад” під назвою “Гвардія”. Воно працювало до середини 90-х поки його не придбало місцеве сільгосп підприємство.

1979 р. до колгоспу “Прапор комунізму” було приєднано козичанський колгосп, імені Леніна. Площа земель на 1980 р. складала 7750 га. 1985 р. до села біля Старцевого хутора було підведено газ.

26 квітня 1986 р. сталася Чорнобильська катастрофа, яка змусила мешканців тридцятикілометрової зони, навколо м. Чорнобиль, переселитися на нові місця проживання. За державною програмою відселення потерпілих, в селі Грузькому було поселено жителів постраждалих сіл Куповате і Городище. 1987 року через евакуацію до с. Козичанки колгоспу ім. 1-го Травня із забрудненої зони, Козичанка знову відділилася від Грузького. Для потерпілих в Грузькому було збудовано дві нові вулиці: Івано-Франківську і Дружби Народів, які прийняли перших жителів 1 вересня 1986 року.

В період 1986-1990 рр. було споруджено нове приміщення школи, їдальню, поліклініку, добудовано лікарню, збудовано магазин “Верховина” (чорнобильський), основну частину вулиць Молодіжної та Авіаційної, що були завершені також у 90-х рр.

Все працездатне населення із 220 переселенців було працевлаштоване, хоча з 1-го вересня 1986 р. і до 18 березня 1993 р. воно підпорядковувалося окремій Купуватській Сільській Раді. На початку 90х почалася інтенсивна газифікація села, яка в основному завершилася 1998 року. У 1990 році було відкрито прямий автобусний маршрут “Грузьке – Київ” від АС “Дачна”.

1989 року була спроба побудувати цегельний завод при колгоспі. Але зволікання керівників сільського колгоспу призвело до втрати дорогоцінного часу, і у 1991 це будівництво стало неможливим.

Усі мешканці села сходяться на тому, що за всю історію села в Грузькому лише 17 років люди жили добре. Дійсно, з 1973 року по 1990 був справжній “розквіт комунізму”. Люди почали обживатися, товарів було в достатку. Можна було спокійно придбати все, крім автомобілів. В селі постійно працювало 5 магазинів і будинок побуту.

24 серпня 1991 року утворилася нова незалежна держава, що почала вести власну внутрішню і зовнішню політику. Почалося відродження прадавніх традицій, реорганізація суспільного життя і господарювання. Нові умови вимагали від керівників села відповідних дій.

Найпершим було зруйновано місцевий пам'ятник В.І.Леніну.

В січні 1993 року місцевий колгосп "Прапор комунізму" було розформовано і на його базі було утворено колективне сільгосп. підприємство "Світанок", яке після розпаювання землі і аграрної реформи 18 березня 2000 року перетворене на товариство з обмеженою відповідальністю "Сільгосп. підприємство "агрофірма "Світанок". Воно й досі лишається основним джерелом доходів більшості жителів села. Зараз членами товариства є близько 350 чоловік.

У 1995 році зусиллями усіх селян відкрито нову Михайлівську православну церкву. Було відроджено масове святкування дня села і церкви — Храму — 21 листопада на Михайла.

Свято храму зародилося ще у сиву давнину, коли у всіх селах обов'язково будували церкви. На честь якого святого була названа церква— в той день і відзначали храм. В Грузькій храм на Михайла, у Веселій Слободі на Юрія, в Мар'янівці — на Симона, в Ястребенці- на Дмитра, у Фасовій на осіннього Миколу, в Козичанці — на Різдво, в Пашківці — на Тройцю, у Бишеві — на Покрову.

Хоч давно нема вже в селі пана, зруйнована повністю стара чудова церква, значно осів уже Панський горбок і нема вже давно грузьких боліт і хуторів у лісі з гойдалками для дітей і осокою для корів, але корінні мешканці села пам'ятають свою історію, доглядають і бережуть святі місця, щоб діти їх любили і шанували свою малу батьківщину, щоб мали тут щось таке, до чого завжди хочеться повернутися.

Є на околиці Грузького таке місце. Біля Сіївки, що тече з села через Козичанку в Ірпінь, на кордоні між Грузькою та Козичанкою з Грузецького боку знаходиться джерело, з якого б'є кришталево-чиста мінеральна вода. Люди давно відчули смак і цілющі властивості води. Була там копанка та одного разу побачили там образ Божої Матері і зрозуміли люди, що місце це Богом обране, що повинна тут бути свята криничка. І зібралися чоловіки да й зробили цабрини дубові, і стали тут воду брати на всі свята великі православні.

Коли спробував цю воду пан Михайло Бетулінський, то одразу звів він поставити тут хреста позолоченого і капличку, щоб люди відпочити могли і води посмакувати.

В кінці XIX ст. посвятив криничку біля каплички єпископ. З того часу на дев'яту й десяту неділі після Пасхи і в інші великі свята ходили до кринички люди на молитву.

Процесія йшла від церкви через все село до кринички на чолі з попом. Півчі співали. Коло кринички читали молитву, щоб дощ пішов, і він незабаром дійсно починався! Казали що піп, перед тим, як йти до кринички, обов'язково дивився на барометр...

Панська родина постійно доглядала за криничкою. Над хрестом у капличці висів вишитий рушник, місце було обгорожене і його охороняв сторож. Біля кринички посадили молодий фруктовий сад.

За панських часів в селі було 3 кринички з цілющою водою. Одна—за Петрівським хутором, лікувала хвороби шлунку; друга—між Юрковицею та Старою Новоселицею—алергії; а третя, описана вище, виводила камені з нирок.

Але як Мольські виїхали з Грузької, забули люди про панську криничку біля каплички. Старенькі баби ще ходили до неї у перші роки Радянської влади, але ніхто вже за нею не доглядав. В цьому місці частими були видіння різноманітних святих, але хрест забрали, капличка згнила, садок вирубали на дрова. Хоча люди продовжували пити з джерела воду і їм подобався її смак.

Але є в селі Грузькому люди, яким не байдужа була святість цього місця. 1989 року зібралися вони біля старої кринички і вирішили доглядати її. Відтоді Артеменко Володимир, Букет Василь, Міщенко Петро, Свертока Віктор, Петрик Леонід та ін. постійно доглядають за криничкою, очищають її, слідкують за чистотою місцевості навколо. 1999 року вони встановили біля джерела дерев'яний хрест, як знак поваги до цього чудового місця і людей, що ще до революції помітили цілющі властивості води і збудували капличку. У 2000 році місцевість біля джерела ще більш покращала. Над криничкою було збудовано накриття, старі цабрини було замінено новими, на хресті з'явилися ікони.

У 1997 році “Сільську Раду народних депутатів” перейменовано у “Гружчанську Сільську Раду”. В школі, після закриття піонерської організації ім. Леніна у 1991 році, робилися неодноразові спроби створити нову піонерську організацію, але ці утворення не прижилися. 22 лютого 1999 р. сільську школу було атестовано за статусом загальноосвітньої школи I-III ступенів. В ній навчається 175 учнів.

В селі Грузькому було відкрито молитовний будинок християн – баптистів, яких в народі називають “штунди”.

“Штунди” були в Грузькій і до революції. Їх вважали тоді дивними людьми. Вони не хрестились, не їли м'яса; курей, корів, свиней не держали; сторонились людей, збирались молитися у проповідника Пролигіна.

Основною причиною негараздів характерних для кінця 90-х рр. ХХ ст. усі без винятку називають безгосподарність, як на місцевому, так і на державному рівні. Але є надія, що у новому сторіччі село подолає кризу, відновить промислове виробництво, підніметься на вищий культурний рівень.

Зараз Грузьке – типове українське село. Його територія ,включаючи Веселу Слободу, 483,5 тис. м² , площа навколишніх лісів 828 га. Дворів на території сільської ради 930 (В. Слобода – 108). Житлова площа 28083 м². 96% населення –українці. Поштовий індекс 08052, в селі 102 телефонні номери, з 1953 р. Грузьке повністю електрифіковане і радіофіковане.

Вулиці села

№ на карті	Офіційна назва	Назва на 1951 р.	Історична назва
1	Леніна	Брусилівська	Брусилівська
2.1	Пролетарська	Обирська	Обирська
2.2	Пролетарська	Обирська	Хулапівщина
3	Дружби Народів	-----	-----
4	Авіаційна	-----	-----
5	Фрунзе	Нова Новоселиця	Нова Новоселиця
6	Івано-Франківська	-----	-----
7.1	Червоноармійська	Стара Новоселиця	Стара Новоселиця
7.2	Червоноармійська	Стара Новоселиця	Хоменківкуток (берег)
8	Молодіжна	-----	-----
9.1	Піонерська	Слобода	Слобода
9.2	Піонерська	Слобода	Шпаків хутір
10	Піонерський провулок	Слобода	Козаківщина
11	Зарічна	Юрковиця	Юрковиця
12.1	Ватутіна	-----	“Загороди”
12.2	Ватутіна	Петрівський хутір	Петрівський хутір
13	Київська	Перекоп	Старців хутір
14	-----	Слобода	Ганова вулиця

Населення

Рік	Кількість /чол./
1862	1032
1900	2449
1912	3215
1918	3552
1924	3314
1966	1554
1988	1128
1997	1150
1998	1100
1999	1156
2000	1132

Заг. кількість учнів школи

Рік	кількість /чол./
51-52	427
52-53	379
53-54	342
54-55	328
55-56	334
56-57	315
57-58	285
87-88	208
88-89	203
89-90	187
90-91	183
91-92	183
92-93	181
93-94	173
94-95	167
95-96	172
96-97	180
97-98	182
98-99	181
2000-2001	175

Кількість випускників школи:

Випуск №	Рік	Кількість
8	52	45
9	53	40
10	54	55
11	55	54
12	56	53
13	57	45
14	58	31
15	59	59
16	60	44
17	61	24
18	62	42
21	65	16
22	66	44
23	67	26
24	68	36
25	69	40
26	70	32
27	71	31
28	72	33
29	73	51
30	74	46
31	75	32
32	76	25
33	77	59
34	78	33
45	89	20
46	90	21
47	91	20
48	92	19
49	93	13
50	94	13
52	96	15
53	97	11
54	98	11
55	99	21
56	2000	10

Природні умови с. Грузьке (дані взяті з однієї з робіт Грузчанської сер. школи)

Рельєф: злегка погорбована рівнина. Абсолютна висота місцевості – 200 м. над рівнем моря. Село Грузьке знаходиться в межах східноєвропейської рівнини. На початку палеогену море вкривало майже всю його територію. В геоструктурному відношенні с. Грузьке розташоване в межах південно-західного крила Дніпровсько-Донецької западини, для якої характерне високе залягання кристалічного фундаменту на глибині 150-170 м. В геологічній будові переважають кристалічні породи докембрію, а також більш молоді осадові утворення юрської крейдової, палеогенової, неогенової і четвертинної системи.

Клімат помірно-континентальний, літо тепле, зима не дуже холодна, часто бувають відлиги. Весна починається рано, осінь пізно. Середня температура січня -7°C , липня $+18^{\circ}\text{C}$. Опадів 500 мм/рік. Середньорічна $t +6-7^{\circ}\text{C}$, причому 180 днів/рік температура опускається нижче нульової позначки.

В середньому 159 днів з опадами. 1980 року таких днів було 203. Найбільша річна сума опадів 954 мм на рік в середньому 95 днів із сніговим покривом, 19 – з грозою. Зливи інтенсивністю 1,5 мм/хв. Гроза і град найчастіше бувають в 2-гій половині дня. 50-60 днів з туманом на рік, з них 90% – зимою.

В селі часто бувають бездощів'я, коли сума опадів за 10 днів чи більше 0-1 мм/добу. Бездошові періоди бувають з травня по вересень. Хмари обходять село ніби по колу. В с. Грузьке ґрунт промерзає на 9 см в грудні і до 83 см на початку березня. В суворі зими до 130 см.

Протягом року 15 днів з вітром 15 м/сек і більше. Найбільша зафіксована швидкість вітру 35 м/с. сильні вітри переважно: західні 28%, північно-західні 24%, північні 14%. Такі вітри частіше бувають взимку, в тому числі й хуртовини 7-8 разів. Найтихіші години доби влітку – ранок та вечір (після сходу та до заходу сонця).

В селі 6 ставків загальною площею 20 га, в них багато видів цінної промислової риби, хоч її кількість дуже мізерна, порівняно з кінцем XIX ст. Також є болота, але більшість із них штучно осушена.

Річка Сивка, що, можливо, була так названа через сивий колір води – ліва притока р. Ірпінь. Довжина 17 км, протікає в межах району. Площа басейну $80,2\text{ км}^2$, ширина русла 3 м. На руслі знаходяться 9 ставків (з них 6 в с. Грузьке й 1 в Веселій Слободі).

Географічні координати с. Грузьке: $50^{\circ}17'$ північної широти, $29^{\circ}44'$ східної довготи.

Ґрунти: дерново-підзолисті, чорноземи, супіщані, піщані, глинові. Ліси мішані. Тварини і птахи характерні для цих лісів.

Одне з найстаріших дерев в селі – верба над колишнім панським ставком, була посаджена 1856 року. Ще зовсім недавно їх там було дві, але одна, на жаль, струхла і була зрізана.

Про ці верби 1981 року учениця написала вірш (разом зі своєю бабусею, Гелею Йосипівною Дорочинською, що для багатьох в селі була взірцем вчителя):

Дві ровесниці

Понад дворукиим ставком
 У Грузькій, у моєму рідному селі,
 Весело шумлять 125 – літні
 Дві ровесниці – верби.
 Та, що над водою ,червонолоза,
 З густих крон і верховіть
 Пишним гіллям все вітає
 Грузчанська блакить.
 А та, жовтолоза, що ближче до стадіону,
 На моріжку – траві
 Шовколистим гіллям вклоняється
 Запашній нашій рідній землі.
 Хто їх посадив на сонячному бережку?
 Хто створив таку красу?
 Такий привабливий куток
 Для дорослих і діток?
 А створив цю пам'ятну красу
 Працьовитий односелець мій,
 Прадід нашого учителя,
 Кріпосний Каран Корній.

Каран Ольга Володимірівна

Хіба байдужа людина могла б створити такі рядки? Люди люблять своє село і вірять у світле майбутнє.

Всі процеси кінця ХХ сторіччя відбуваються на загальнодержавному рівні, тому проблеми Грузької не є поодинокими в Україні. Але поки кожен керівник не забезпечить усім необхідним своїх підлеглих, доки кожен батько не допоможе влаштувати життя своїм дітям, доки кожен син не допоможе батькам спокійно зустріти старість – не буде порядку на нашій землі. Нехай подумає кожен, хто читає це, чи гідний він своїх пращурів, що робили цю історію, історію села Грузьке, історію України. Майбутнє – в ваших руках.

Нехай надихне вас пісня про село Грузьке:

Віктор Григорович Ярош

Пісня про село Грузьке

I

Грузьке у зарослях садів,
Тебе ми славим, рідні діти,
Що ти зростило нас усіх.
Дало життя, любов навіки.

Приспів:

Село Грузьке, моє село,
Красу твою ми славим.
Любов завжди в тобі живе,
Якщо ти їй не зрадив.

II

Красою славиться село:
Вишневим цвітом і садами,
Річками, що течуть в Дніпро,
І рибними ставками.

III

Піснями славиться Грузьке,
Дзвінками голосами.
Жінки чарівної краси
Із довгими косами.

IV

Нема красивіших дівчат,
Як у селі Грузькому.
Коли зустрінеш її раз, –
Не вийде з серця вже ніколи.

V

Моє село, краса душі моєї.
Тебе з дитинства я люблю.
Мої садки і цвіт вишневий,
Грузьке, тобою я живу.

VI

Село – спів ранній солов'їний,
Лани зелені у росі,
Живе тут вся моя родина,
Любов, весна в моїй душі.

VII

І в тім селі, у тій красі
Усі любились і кохались,
Але як судиться завжди,
Не всі вони побрались.

VIII

І люди щедрої душі
Живуть в селі Грузькому.
Ростять діток, життя пливе
Під сонцем щедрим і з журбою.

IX

Моє село і біла хата,
Пташки співають у саду.
І часто згадуємо тата
І маму рідную свою.

X

Грузьке – це молодість моя,
Щасливі дні дитинства,
Де народився я
І де моя колиска.

XI

І мати рідна там моя
Мене душею цілувала,
Казала ніжні слова,
Руками теплими ласкала.

XII

А батько добрим дуже був,
Простіше того хліба,
Усе добру він научав,
Яка повинна бути людина.

XIII

Село ти наше, з давніх літ
Таке завітчане та пишне,
І білий ніжний цвіт садів,
І люди добрі, беззахисні

XIV

Село, ти славне іменами
І Машовців, і Ткаченків.
Багато з них уже немає
І Бабенків, і Свертоків.

XV

Грузьку прославив Бондаренко,
Який боровсь проти панів.
Тепер живуть прості Букети –
Господарі своїх ланів.

1997

СКАЗАНИЕ О БОНДАРЕНКѢ ПО НАРОДНЫМЪ ПРЕДАНИЯМЪ.

ренко, какъ дитя гайдацкого ватажка, не носить въ народе въ воспоминаніи характера кровожаднаго бандита или безпопашаго грабителя; онъ, напротивъ того, является веселымъ, разгульнымъ, исподвольнымъ юморомъ и добродушіемъ умальдѣвъ, преславною перекал правдами народной юрочки и народными прищипчій, уваживши земледѣльческій трудъ крестьянина в дѣлѣ, по отношению къ шантажачу, болѣе сильнѣе жетни пшъ вѣсѣльщиками и пуганки, чѣмъ правовою рас правою. Вотъ текстъ этого оригинальнаго сказааніи:

Болѣе ста лѣтъ тому назадъ, во времена царя Екатерины, въ селѣ Грузкой, кіевскаго уѣзда, принадлежавшемъ тогда помещицкымъ Харлинскимъ, жила вдова Бондариха. У нея былъ сынъ лѣтъ шестнадцати. Такъ какъ они не имѣли возможности вести хозяйство, то помещицк въ свой дворъ и опредѣлить его сторожемъ при кухнѣ. На его долю досталась очень тяжелая работа, которая въ равной мѣрѣ требовалась и въ праздничные дни и въ будни; притомъ за несправность Бондаренко подвергался часто побоямъ. Въ теченіи нѣсколькихъ лѣтъ онъ переносилъ свое тяжелое положеніе; но, наконецъ, терпѣніе его истощилось. Исполнившись злобы, онъ сказалъ себѣ: „дай Боже ноги, куда они глядятъ, туда и дорога!“, тайно сбѣжалъ съ помѣщичьяго двора и отправился на Украину искать себѣ приюта. Здѣсь, вслѣдствіе нищенской обстановки своей, онъ не могъ поступить на работу къ зажиточному хозяину и потому присталъ къ ватагѣ гайдаковъ Шевачи и Желѣзняка. Среди нихъ, по словамъ нашихъ стариковъ, онъ напелъ неразумнаго товарища—Нечанка и вскорѣ сдѣлался настоящимъ „лицаремъ и характерникомъ.“ Онъ научился заговаривать оружіе, такъ что пуля его не брала.

Послѣ долгаго отсутствія, мать получила отъ него письмо съ обвиненіемъ скораго посѣщенія, что онъ дѣйствительно и исполнилъ, такъ о томъ поется въ дѣсеніи:

Не заботилъ Бондаренко на Украинѣ жити.

Да прихвѣвъ до Бышова ладивъ, захвѣвъ бити;

Не багато винъ постоавъ на Бышевскомъ мости.

Да прихвѣтъ до Грузкон до ватери въ гости.

Сказаніе о Бондаренкѣ по народнымъ преданіямъ.

Бондаренко принадлежалъ къ числу предводителей гайдацкихъ отрядовъ, сформировавшихся въ 1768 году. Въ то время, когда главные силы восставшихъ крестьянъ, подъ предводительствомъ Желѣзняка, двинулись изъ Мотренскаго монастыря на Ужвѣль, Бондаренко съ своими отрядами направился въ кіевское поѣздіе. По дорогѣ онъ пытался было овладѣть Блещевскою крѣпостью, но, встрѣтивъ сильную оппозицію со стороны гарнизона и артиллеріи, которую крѣпость была достаточно вооружена, долженъ былъ отступить отъ своего намѣренія. Мновѣ Екиму Чернову, онъ направился къ северу, сталъ занимать селѣ и мѣстечка, истреблять пановъ и живое и овладѣлъ пшѣ; но здѣсь и кончился образцомъ достигъ онъ до мѣстечка Макарова и овладѣлъ пшѣ; но здѣсь и кончился его подвиги. Въ Макаровѣ на Бондаренка наступила надирная мильція, отправившая противъ него владѣльцемъ Чернобыльскаго имѣнія, графомъ Ходковичемъ; заступилъ въ распухъ, гайдаки были разбѣжаны; много, въ томъ числѣ и Бондаренко, захвачены въ плѣнъ; онъ былъ доставленъ въ Чернобыль, гдѣ, по приговору доминальнаго суда, Бондаренко былъ казненъ смертью. Жители Черво-быля повинны указывать, высокой курганъ, находящійся у выѣзда мѣстечка по дорогѣ въ село Залѣсье, на которомъ, по словамъ преданія, совершена была казнь; курганъ этотъ народъ называетъ „Бондаренковою могилою“. Этотъ гайдацкій предводитель былъ родомъ изъ села Грузкой, лежащаго въ 50 верстахъ къ западу отъ Києва. Преданіе о немъ сохранилось довольно живо на его родинѣ и по сужденію сюжетовъ многочисленныхъ разсказовъ и пѣсенъ. Въ 1867 году одинъ изъ крестьянъ—старожилъ села Грузкой, Иванъ Лебачъ, помнилъ свести сохранившійся преданіи въ одинъ связный разсказъ, который мы и представляемъ въ томъ видѣ, въ какомъ онъ вышелъ изъ пера составителя, позволивъ себѣ сдѣлать лишь самыя незначительныя и необходимыя стилистическія поправки. Конечно, разсказъ г. Лебача важенъ не фактическими историческими подробностями, которыми богатство и точность и нельзя ожидать отъ народнаго преданія; весь интересъ разсказа, какъ намъ кажется, заключается въ воспроизведеніи того образа гайдакачества, который значительны въ народе представляли. Бонда-

Бондаренко приехалъ въ Грузьку съ своимъ отрядомъ, поклонился матери, приветствовалъ родственниковъ и занялъ квартиру въ домѣ приходскаго священника. Онъ немедленно сталъ распринимать священника о помѣщикахъ, — которые заблаговременно бѣжали изъ села.

— Гдѣ, отче, помѣщики?

— Ихъ дома нѣтъ, пане атамане.

— Якажъ, мнѣ събудомало ихъ поблагодарить за службу; но если ихъ нѣтъ, то, такъ и быть, принимаю „волю“ и отъ отсутствующихъ. Теперь, отче, благослови меня повеселиться на своей родинѣ.

Священникъ осѣнилъ его крестоу. — Да благословить тебя, чадо, Господь на всякое дѣло благое!

Бондаренко поцѣловалъ крестъ и отвѣтилъ: спасибо, отче, за благое, а на зло я и самъ „потраплю“. — Кто-же, отче, живетъ теперь въ панскоу дворѣ?

— Остался только шапуръ (ключникъ) Ирошъ и господыня (ключница) Марьська.

— Прекрасно! сказалъ Бондаренко и вышелъ къ своей ватагѣ. — Позовите ко мнѣ, хлопцы, говорилъ онъ, панскаго ключника!

Шапуръ пришелъ, снявъ шапку еще за воротами; о немъ доложилъ Бондаренку.

— Здоровъ будъ, старин!

— Здоровъ, пане атамане! отвѣчалъ шапуръ, дрожа какъ осинный листъ.

— Что-же, ты узналъ женя?

— Узналъ, батьку!

— Прекрасно! теперь еще лучше познакомимся. Какъ-же тебѣ живется? Такъ какъ прежде?

— Какъ прежде.

— Ну, прекрасно! Не можешь-ли пока угостить насъ?

— Чѣмъ прикажете?

— Да что покажешь. — Пойдите, хлопцы, принесите, что онъ отпуститъ. Принесли изъ двора въ избялиіи нанитговъ и съѣстно.

— Да ты, старин, кутешь, сказалъ Бондаренко: ты не растрывай хозяйства, оставь еще кое-что къ моей сладобѣ, вѣдь знаешь, что мнѣ нужно жениться? Ну, да теперь угости насъ!

Началъ шапуръ чарку и поднесъ Бондаренку, но тотъ отклонилъ ее со словами: пей самъ прежде, а то, чего доброго, ты вась околуметь! Попло затѣмъ утопленіе, но среди веселія вдругъ Бондаренко обратилъ къ шапурѣ: что, старакъ! у тебя по прежнему много денегъ?

— „Нема!“ отрывисто отвѣтилъ шапуръ.

— Не вѣритесь, сказалъ Бондаренко. Хлопцы, крикнувъ онъ, пощайте-ка пашли, округите ему руки, облейте смолоу и зажгите!

Не успѣли еще хлопцы приступить къ старинку, какъ онъ вскачалъ: „Постой, батьку! у меня есть кое-что заслуженное, не много, правда, да рублей сто старыми „карбованцями“ наберется; сверхъ того я припраталъ нѣсколько жѣдкихъ денегъ, полученныхъ изъ пинка!

— Заслуженными ты подѣлился со мною по правдѣ: — вѣдь служилъ ямъ оба и моя работа была тяжелье твоя. Что-же насается жѣдкихъ панскихъ денегъ изъ пинковъ, то они больно тяжелы и чтобы тебѣ облегчить, я пошло за ними. Стулайте, сказала онъ двумъ дюжымъ гайдакакамъ и принесите столько волики такой, чтобы подожжете, за оставшую-же купите боченокъ водки такой, чтобы четверю изъ вась могли его принести сюда. Затѣмъ онъ обратился къ асауламъ и другимъ сельскимъ урядникамъ: зовите сюда всѣхъ нашихъ людей, я желаю съ ними возобновить знакомство.

Вскорѣ на дворъ священника пришло нѣсколько человекъ; къ нимъ вышелъ Бондаренко и поклонился: здоровы, молодцы, мои стари знакоми!

Люди сняли шапки и поклонились. — Здоровъ, пане атамане!

— Откуда вы знаете, что и атаманъ? — А гдѣ вани панъ?

— Наша нѣтъ, — потому ямъ и знаемъ, что ты атаманъ.

— Значить, еслибъ пани исчезли, то всѣ быль-бы козаками и атаманамъ. — Почему вась такъ мало?

— Теперь жива; люди въ полѣ убирають янто.

— Дѣло похвальное! пусть Богъ вамъ пожегетъ! Собирайте хлѣбъ и свой и панскій. Что-бы ни случилось, даръ Божій не долженъ пропадать; хотя пани и не возвратятся, — хлѣбъ нуженъ будетъ.

Кто-то изъ толпы замѣтилъ, что маленький панскій ребенокъ остался въ селѣ. Бондаренко услышалъ, приказалъ розыскать и

привести пандача. Привели его вмѣстѣ съ бабою Царихою, которая приютила его въ своей хатѣ.

— Чей это, бабо, мальчишъ у тебя? спросилъ Бондаренко.

— Панскій, батьку! отвѣтила баба, низко кланяясь.

— Правда, сказалъ Бондаренко, всматриваясь въ мальчика: хотя онъ родился въ моемъ отсутствіи, но и глаза у него большіе, и носъ орлиный, и весь онъ въ отца. Онъ поглядѣлъ дитя по головкѣ, да въ ему принявъ и сказалъ бабѣ: бери его въ свой домъ и береги. Затѣмъ обратился къ людямъ и проговорилъ съ грустью: берегите мальчика и приласкайте его, вѣдь будетъ-же онъ вашимъ паномъ. Затѣмъ встрепенулся и крикнулъ Ярошу: подавай, старикъ, водки и закусокъ, угощай людей!

Выпили, повеселясь. Бондаренко вскорѣ поднялся и поклонился: прощайте, панове громадо!—грому на завтра къ себѣ въ гости, теперь пора отпыхать.

На другой день Бондаренко приказалъ раскинуть палатки передъ домою священника, призвалъ шапара и приказалъ ему доставить изъ панскаго двора водки, наливки, пива и закусокъ; затѣмъ потребовалъ къ себѣ ключницу Марью, — ее привели.

— Здорова, старая вѣдьма! — узнала меня?

— Узнала, батьку! отвѣтила Марья, низко кланясь.

— Преграсно! теперь еще лучше познакомимся! Ты вѣдь по старому за господиномъ?

— За господиномъ, батьку.

— Значитъ, въ твою распоряженіи много домашней птицы! Идите-же, хлопцы, съ нею и возьмите сколько нужно къ обѣду: курь, гусей и индюковъ, и се приводите назадъ, мнѣ нужно будетъ поблагодарить ее за прелютую дружбу. Затѣмъ онъ обратился къ асауламъ: ступайте по всему селу, зовите ко мнѣ на пиръ всѣхъ людей: стариковъ и шарубковъ, старухъ и молодыхъ, дичать и мальчиковъ; просите, чтобы приходили въ праздничныхъ одеждахъ. Да призовите музыку, смотрите, чтобы была настоящая, *тронста*: сырени, цимбалы и бастъ.

По приглашенію люди со всего села сошлись къ Бондаренку; онъ вышелъ къ нимъ въ козацкой одеждѣ: въ пансовыхъ параварахъ, въ синемъ жаукаѣ, въ барашьей шапкѣ съ краснымъ атласнымъ верхомъ; вышелъ онъ изъ палатки и поклонился на всѣ стороны.

— Здорови булы, старше и молодше—сказалъ онъ. Узнали вы меня, своего стараго знакомаго?

— Узнали, батьку! отвѣтили люди съ поклономъ и поднесли ему хлѣбъ и соль.

— Спасибо за хлѣбъ, за соль! Жаль только, что межъ вами нѣтъ вашихъ пановъ! Что дѣлать?—выпьемъ за панское здоровье; они вѣдь трудились, чтобы приготовить намъ угощеніе.

Цепель пиръ горою, заиграла музыка. Бондаренко то двигался среди народа, угощая и упрямая пиръ, то отлысывалъ съ молодцами. Въ пиръ пришли на участіе гайдамаки; Нечаенко танцовалъ безъ усталы, пригнѣвая веселья, охочія пѣсни. Бондаренко схватилъ мѣшокъ съ мѣдными деньгами; „гей, диты, сюда!“ крикнулъ онъ и въ толпу дѣтей послался гривны, пятаки, гроши и копѣйки. Дѣти хваляютъ, дерутся—кутерьма страшная. Бондаренко хохочетъ. Вдругъ онъ что-то вспомнилъ и обратился къ асауламъ: а гдѣ-же моя Марья?—Есть, батьку! отвѣтили; она было сбѣжала, но мы ее поймали.

— Сбѣжала? значитъ, совѣсть ея не чиста; затворите-же ее въ „куну коло звинци“!). Марью заперли въ куну; Бондаренко зарядилъ пистолетъ холостымъ зарядомъ и направился къ колоколу, въ сопровожденіи толпы народа. Пришли, отворили двери. „Ну, старая вѣдьма, сказалъ Бондаренко, приготовила ты мнѣ горячихъ „дьянковъ“ (сладкихъ лепешекъ) такихъ, какъ приготовляла для пановъ?

— Не приготовила, батьку атамане!—отвѣтила, дрожа вслѣзъ тѣломъ Марья.

Бондаренко выхватилъ пистолетъ, взвелъ курокъ: бахъ! и—Марья упала, какъ мертвая, съ крикомъ: „Исусъ!—Марія, зилуй се наде мно!“

„Чи бать? вона вже и померла“, — сказала Бондаренко. Нужно ее воскресить,—заряжайте другой пистолетъ, да подавайте скорѣе. Марья вскочила на ноги и вскричала: „помилуй, пане атамане!“

— „Воскресла и заговорила! слава тебѣ, Господи!—сказалъ Бондаренко, среди всеобщаго хохота, и приказалъ отвести Марью въ

¹ Роль карьера, находившагося обыкновенно у колоколы приходской церкви, въ онѣ тѣлѣвой слобѣ, которую винонаго прикоманди на ругу.

панскій дворъ и уложить въ постель, чтобы она отдохнула „від переляку“. Затѣмъ принесли изъ панскаго погреба старшій хлѣбъ и, угощаясь, шировали до заката солища. Подъ вечеръ Бондаренко созвалъ хозяевъ и сказалъ имъ: веселіе—весележь, а дѣло дѣломъ; погуляли мы сегодня, да люди толкуютъ о ливнахъ; а потому, чтобы не сказали, что Бондаренко помянулъ всёжъ работать, завтра я прошу васъ лишь зайти съ утра ко мнѣ „на поправку“, а потомъ какъ кому угодно: по желанію—оставяйтесь гулять, а кому необходимо—идите работать.

Затѣмъ, призвавъ Нечасника, онъ снарядилъ его съ отрядомъ гайдамакъ въ походъ, приказавъ свозить къ себѣ всякое добро, но бѣдныхъ не трогать и не обгачать убійствъ. „До души нахъ дѣла не має“,—сказалъ онъ въ заключеніе. Нечасенко немедленно выступилъ въ походъ съ вооруженнымъ отрядомъ; Бондаренко-же приказалъ ключнику вновь приготовить угощеніе на слѣдующій день.

Съ утра сонлись люди и недоумѣваютъ, что имъ дѣлать. Вышелъ къ нимъ Бондаренко, поздоровался и спрашиваетъ: „а что, люди добрые, морбилили, что будете дѣлать сегодня?“—„Нѣтъ, не порѣшили!“—„Такъ я вамъ посоветую: пусть съ каждаго двора одинъ человекъ идетъ на работу, остальные оставяйтесь у меня въ гостяхъ“. Работники выступили впередъ; Бондаренко угостилъ ихъ прѣлично и отправилъ съ Богомъ на работу, обещавъ выслать имъ обѣдъ въ поле. Остальнымъ онъ задалъ такой-же шуръ, какъ на кануѣ.

Слѣдующаго дня возвратился изъ похода Нечасенко; привезъ онъ много добычи съ собою. Во главѣ его отряда шелъ страшный пѣвецъ: четыре вола тащили сани, хотя дѣло было дѣтохъ, на саняхъ навалено было множество всякой живности: сало, масло и т. д.; среди уатовъ и боченковъ повсюду торчали жерди, на которыхъ развѣшаны были колбасъ; вѣсны изъ колбасъ украсили рога воловъ. За санями шли цѣлыя стада быковъ, коровъ, телятъ; затѣмъ везли мѣшки съ деньгами: тутъ было и золото, и серебро, и мѣдь.

Бондаренко взглянулъ на добычу и обратился къ гайдамакамъ: „спасибо, хлопцы! хорошо управились. Идите теперь, погуляйте на моей родинѣ“.—Гайдамаки отправились путь и писать. Бондаренко между тѣмъ призывалъ свою мать и родственниковъ и сказать имъ: берите все это золото и серебро и уѣзжайте за Днѣпръ,

тамъ пережыпте свои фамилии и живите мирно въ довольствіи. Здѣсь мнѣ не вѣчно можно будетъ распоряжаться, а когда жена ве стачеть, бѣда обрушится на васъ. Такимъ образомъ онъ выслалъ весь свой родъ изъ села.

Между тѣмъ польское войско узнало о мѣстѣ остановки Бондаренка и въ Грузку отправленъ былъ отрядъ гусаръ, съ приказаніемъ взять Бондаренка и сжечь село. Про это нападеніе гусары и сказано въ пѣсни:

Илькимъ гусары Грузку шалили.

Бондаренко зъ Нечасенкомъ стали бороться:

Нечасенко на дзвинкии мѣхъ пороку тиле,

Бондаренко въ права руки рунимце готу.

Онъ якъ стрѣлилъ Нечасенко—коника падрасливъ,

Онъ якъ стрѣлилъ Бондаренко—гусарина встрѣливъ.

Онъ руними гусаре зъ Грузкою вилкати—

Бондаренко зъ Нечасенкомъ стали доганяти.

Гусары успѣли сжечь только одинъ дворъ въ концѣ села и отступили въ Макаровъ. Бондаренко послѣ того не долго уже оставался въ Грузкой; онъ раздалъ всё стада коровы и быковы—дѣвушкамъ на приданное, особенно щедро награждая тѣхъ, которыя поправлялись саму въ танцѣ; роздалъ замужнимъ все пріобрѣтенное въ добычу—ткани, одежды, монеты и выѣхалъ съ товарищами изъ Грузкой въ Макаровъ. Здѣсь онъ былъ взятъ въ плѣнъ козакомъ Щербинною¹⁾ изъ Коранна и потомъ казненъ въ Чернибилѣ.

Конецъ исторіи Бондаренка. Писалъ Иванъ Лобанъ изъ села Грузкой, 7 генваря 1867 года.

¹⁾ Для Щербина народное иргалие сохранило вѣрно. Въ запискахъ Милована сказано также, что называлъ наворихъ готасовъ, вѣвшихъ въ плѣнъ Бондаренка въ Макаровѣ, назывался Щербина и былъ родомъ изъ мѣстечка Коранна. За эту услугу Щербинъ на себѣ было посажено дворянство, а также и некоторая сумма денегъ для покупки плѣнна.

Під час розкріпачення селян 1861 року грузчани побили сільського старосту. Ось як аналізував цей випадок мирський посередник 1-ї дільниці Київського повіту у рапорті на ім'я київського генерал-губернатора:

Серед селян існує міцна вневненість в тому, що ніякої влади над ними вже немає, що “таковая исключительно должна исходить из среды самой громады. это убеждение возрастает и укореняется с каждым днём всё более и более, и число его приверженцев, составляющее вначале лишь единицы, ныне уже образует большинство населения.”

Мирський посередник визнає, що “громадою они чувствуют себя сильными и уверенными”, бо “защищая один другого не могут подвергнуться действительной ответственности в делах по взаимным отношениям к владельцам.”

Посередник просив генерал-губернатора прийняти негайні заходи до приведення селян у покірність адміністративними засобами, вважаючи, що з часом це не можливо буде зробити.¹

Видно, що це була справді неординарна подія в той час.

---

¹ ЦГИА УССР ф. Київського генерал-губернатора. Тимчасове відділення по облаштуванню селянського побуту оп.300, д.5(1861), л. 14-15.

ІСТОРІЯ ВЕСЕЛОЇ СЛОБОДИ

За матеріалами Марчука Петра Григоровича,
Форостовця Миколи Івановича

Весела Слобода—населений пункт Гружчанської сільської ради Макарівського району Київської області, розташований понад річкою Сивкою в 3,5 км. від села Грузьке.

Хутір Дімовка виник 1860 року в результаті переселення на цю землю Діми Бетулінського і частини жителів села Грузьке. На цих землях (800 дес) Діма побудував економію, яку закінчив вже після розкряпанення селян. Панич хотів одружитися з простою селянкою, але батьки були проти цього шлюбу. Через це Діма покінчив життя самогубством.

Економію з садибою і 170 дес. землі старий пан продав поміщику Шабловському, який перейменував Дімовку на Веселу Слободу, бо самогубство було в той час страшним гріхом, і поселення не могло носити ім'я самогубці. Решту—630 дес.—розпродав серед місцевих жителів. Після цього Весела Слобода була приєднана до Козичанського помістя.

В 1900 році у Веселій Слободі нараховувалось 39 дворів, проживало 638 чоловік. 637 дес. Землі належало селянам, які обробляли її за трипільною системою. В селі діяли: 1 школа грамоти, 1 кузня, 1 бакалейна лавка. Пожежну частину складали 2 бочки та 2 багри.

До 1902 р. в Веселій Слободі діяла однокласна трьохгрупна школа грамоти. Біля 20 дітей навчалися в сільській зборні, збудованій для проведення зборів селян. Зборня мала вигляд убогої селянської хати з присадкуватими маленькими віконечками із земляною підлогою. Діти сиділи на лавах за грубими й масивними столами. Навчали там Закону Божого, а також основам читання і письма. В 1902 р. зборня згоріла. Школи не було до 1922 р. Письменний селянин Яценко Іван Ничипорович в ці роки навчав грамоті деяких дітей у себе вдома.

Учитель сидів на печі, опустивши ноги на лежанку. За дошку правив лежак від печі, де учитель углиною виводив букви азбуки, які сумлінно повторювались дітками, що сиділи на ослонах за зношеним столом.

В 1905-1907 рр. деякі жителі Веселої Слободи* брали участь у революційних заворушеннях. Їх організаторами тут були Дяченко Петро Степанович, Лукаш Григорій Ониськович, які таємно проводили сходки селян, розповсюджували серед них прокламації з закликами нищити поміщицькі маєтки, не виконувати відробітку на їх землях і т.д.

Під час Лютневої революції 1917 р. селяни вигнали з Веселої Слободи пана Шабловського і почали поділ його земель. Радянська влада у тоді вже селі утвердилась 1918 р. 1923 р. створено Сільську Раду і комітет незаможних селян, в який увійшли Цируль Тимофій Андрійович, Цируль Тихон Іванович, Лукаш Григорій Ониськович. В 1922 р. з ініціативи селян була відкрита у колишньому хлібному магазині початкова школа. Першим вчителем в ній був Знаменський Павло Петрович. Школа працювала при Комнезамі. Першими комсомольцями у 1924 р. в селі стали: Лозниця Іван Кирилович, Лозниця Петро Романович, Лукаш Кіндрат Григорович, Ткаченко Яків Васильович.

В 1929-30 рр. було створено перші сільгосп.артілі. Ініціаторами їх створення були Цируль Тимофій Андрійович, Цируль Іван Оверкович, Лозниця Андрій Гордійович, Цируль Іван Степанович. Колгоспи дістали назву ім. Шевченка та "Червоний хлібороб". В 1934 р. вони об'єдналися в один—імені Шевченка.

В 1931 році в селі побудовано новий будинок школи із 5 класних кімнат і будинок для вчителів. В 1936 р. на базі початкової школи була відкрита семирічна. Під час окупації всі колгоспні будівлі були повністю зруйновані, знищено клуб, приміщення кооперації, 10 хат колгоспників. Жителі села брали активну участь у боротьбі з фашистами. Під час визволення села у листопаді 1943 загинуло і поховано на місцевому цвинтарі 10 чоловік.

* В історичних архівах населений пункт називався "деревня" — більше хутора, менше села.

До 1954 р. були відбудовані всі будівлі колгоспу. На 1966 р. за колгоспом було закріплено 1156 га землі, в тому числі орної 828 га, садів 17 га. В 1953 р. село було повністю електрифіковане і радіофіковане. 1958 р. з'явився перший телевізор. На 1963 р. в селі нараховувалося 141 двір.

У 1970 р. колгосп ім. Шевченка об'єднався із грузецьким "Комуністом" у нове господарство "Прапор комунізму". Всі установи було поступово переведено у село Грузьке. Було закрито дитячий садок, що працював при колгоспі, 1975 р. закрито школу, в кінці 70-х Сільську Раду. Весела Слобода перейшла у безпосереднє підпорядкування Гружчанської Сільської Ради. Зараз там працює бібліотека, клуб, фельдшерський пункт, магазин.

Навколо населеного пункту знаходяться урочища, що мають назви Піхурове, Кедорове, Кисельове, Зайцеве, Іванкове, Тимошене.

Населення:

Рік	Кількість
1900	638
1918	753
1963	414
1966	431
1970	376
1997	170
1998	177
1999	183
1.11.2000	179

Вулиці села:

№ на карті	Офіційна назва	Історична назва
1	Щорса	Шулявка
2	Леніна	Микитівщина
3	Комсомольська	Кирилівщина
4.1	Кірова	Піхурівщина
4.2	Кірова	Синівщина
5		Угалівщина

Дякую за допомогу у зібранні матеріалів:

**Федоненко Анатолію Івановичу,
Лозниці Фросині Василівні.**

Матеріали про давнину розповіли: **Лозниця Іван Кирилович (1890 р.н.)**

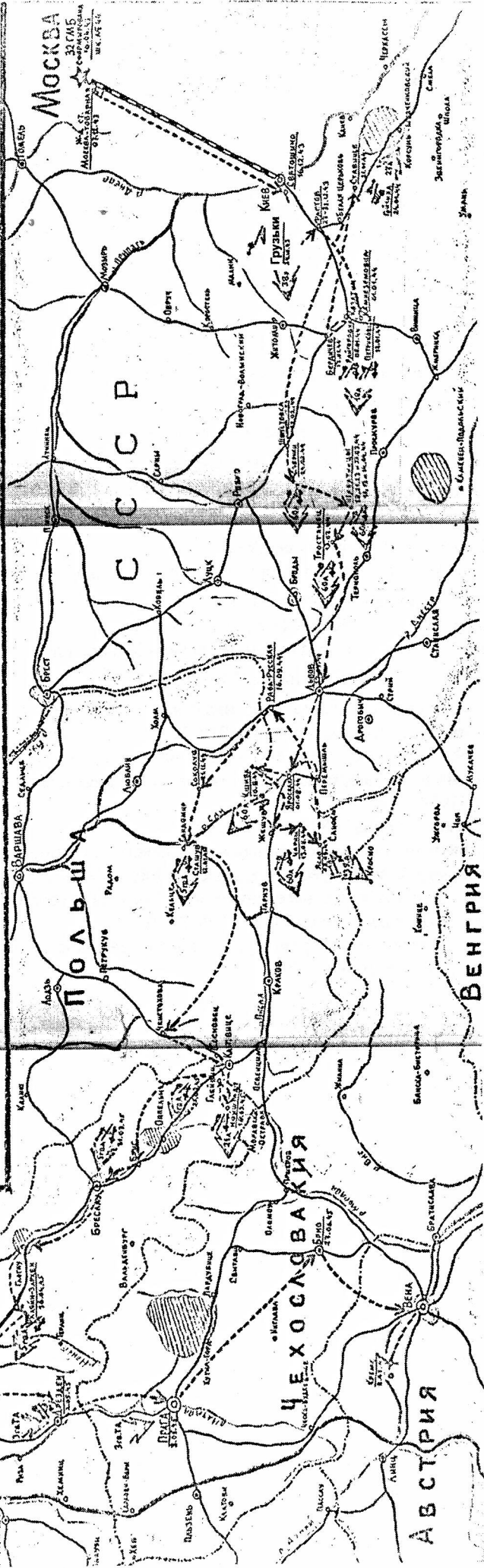
**Цируль Тимофій Андрійович (1889 р.н.),
нині покійні.**

БОЕВОЙ ПУТЬ
32-ой ГВАРДЕЙСКОЙ ТЕРНОПОЛЬСКОЙ ОРДЕНА
КУЗОВА МИНОМЕТНОЙ БРИГАДЫ

Використані матеріали:

1. Історія села Грузьке. Альбом. Оформили учні 7-го класу Грузчанської середньої школи. Жовтень—1986*
2. Історія села. Спільна робота сільської бібліотеки і ГСШ. Бабенко Л.Ф. та Яценко Т.Б. 1988 р*
3. Архівна довідка сільської ради.
4. Статистичні звіти сільської ради за 1997—2000 рр.
5. Українські народні думи та історичні пісні. Упорядкували П.Д.Павлій, М.С.Родіна, М.П.Стельмах. Видавництво АН УРСР—1956 р.
6. Газета “Ленінська зоря” Макарівського райкому компартії України та районної ради народних депутатів Київської області за 1964, 1967, 1969, 1985, 1989 рр.
7. Методична розробка уроку: Іван Бондаренко—ватажок гайдамацького загону в роки Коліївщини (1768 р.) 2 год. ГСШ—1995 р.*
8. Історія села Грузьке. Альбом. Осталецька Віра Іванівна—1967 р*.
9. Кліматичні умови села Грузьке. Колосюк Н.І.—1995 р.*
10. Альбом за матеріалами газет. Н.А.Бублик—1978 р.*
11. Архіви Грузчанської школи.*
12. УРЕ. Том 1. Київ. Головна ред. УРЕ—1977 р.
13. Радянська енциклопедія історії України. Том 1. Київ. Головна ред. УРЕ—1969 р.
14. Виписки з архівних документів.*
15. Історія міст і сіл УРСР. К. Гол. ред. УРЕ—1966.
16. О.В.Гордійчук. “Географія рідного краю – Макарівщина” Київ Магістр-S – 1996
17. Історія села Грузьке. Колосюк Н.І. 1995 ГСШ*
18. Фізико-географічна характеристика села Грузьке. Ярош В. Ф. 1981 ГСШ*
19. Гражданская война на Украине 1918-20. Сборник документов и материалов в 3-х томах, 4-х книгах. С. М. Королівський К. – Наукова думка 1967
20. Лещенко Н. Н. Крестьянское движение на Украине в связи с реформой 1861 года. К. АН УРСР 1959
21. “Киевская старина” 1882, том I, март.
22. Алфавитный список населенных мест Киевской губернии. К. Издательство киевского губернского статистического комитета 1900
23. Л. Похилевич «Список населенных мест Киевской губернии» К. 1864
24. Наука і культура. Випуск 21. АН УРСР 1987.
25. Вісник київського університету, серія історії та філософії. Вип. I, №2, 1959 р.
26. Літопис революції №3, 1928р.

---

* Рукописні матеріали

Дякую за допомогу у зібранні матеріалів:

Артеменку Володимиру Васильовичу
Артеменку Михайлу Васильовичу
Бабенко Лідії Федорівні
Букету Василю Миколайовичу
Букету Миколі Макаровичу
Герман Софії Ільківні
Давидчук Одарці Опанасівні
Дяченку Анатолію Антоновичу
Дяченко Марії Іванівні
Іванченко Парасці Семенівні
Карану Борису Дмитровичу
Коваленку Івану Івановичу
Лобань Лисаветі Юхимівні
Машовцю Василю Сергійовичу
Машовець Марії Володимирівні
Митрофановій Людмилі Василівні
Обухівському Валерію Вікторовичу
Опар'енко Вірі Тихонівні
Опар'енку Данилу Федоровичу
Титаренко Катерині Сергіївні
Хоменку Володимиру Лавровичу
Чикалу Івану Ничипоровичу
Чикал Марії Михайлівні
Чикалу Миколі Михайловичу
Ярошу Віктору Григоровичу
Та всім іншим.

Мовне коректування тексту --- викладач української мови та літератури Гружчанської
ЗОШ I-III ступенів – Забродська Зінаїда Сергіївна

Аматорське:

сканування фотоматеріалу, фотообробка, макетування, дизайн, підготовка до друку оригінал-макету
Букет Микола Миколайович
Букет Віктор Миколайович
Букет Анатолій Миколайович

*Описав історію рідного села Євген Букет.
Приурочено до свята Храму - 21 листопада 2000 року.*

Використання історичних документів у вивченні української мови

1. Історія української мови. Особливості української мови. Київ, 1998.	Українська мовна родина. Українська мова. Київ, 1998.
2. Історія української мови. Київ, 1998.	Українська мовна родина. Українська мова. Київ, 1998.
3. Історія української мови. Київ, 1998.	Українська мовна родина. Українська мова. Київ, 1998.
4. Історія української мови. Київ, 1998.	Українська мовна родина. Українська мова. Київ, 1998.
5. Історія української мови. Київ, 1998.	Українська мовна родина. Українська мова. Київ, 1998.
6. Історія української мови. Київ, 1998.	Українська мовна родина. Українська мова. Київ, 1998.
7. Історія української мови. Київ, 1998.	Українська мовна родина. Українська мова. Київ, 1998.
8. Історія української мови. Київ, 1998.	Українська мовна родина. Українська мова. Київ, 1998.
9. Історія української мови. Київ, 1998.	Українська мовна родина. Українська мова. Київ, 1998.
10. Історія української мови. Київ, 1998.	Українська мовна родина. Українська мова. Київ, 1998.
11. Історія української мови. Київ, 1998.	Українська мовна родина. Українська мова. Київ, 1998.
12. Історія української мови. Київ, 1998.	Українська мовна родина. Українська мова. Київ, 1998.
13. Історія української мови. Київ, 1998.	Українська мовна родина. Українська мова. Київ, 1998.
14. Історія української мови. Київ, 1998.	Українська мовна родина. Українська мова. Київ, 1998.
15. Історія української мови. Київ, 1998.	Українська мовна родина. Українська мова. Київ, 1998.
16. Історія української мови. Київ, 1998.	Українська мовна родина. Українська мова. Київ, 1998.
17. Історія української мови. Київ, 1998.	Українська мовна родина. Українська мова. Київ, 1998.
18. Історія української мови. Київ, 1998.	Українська мовна родина. Українська мова. Київ, 1998.
19. Історія української мови. Київ, 1998.	Українська мовна родина. Українська мова. Київ, 1998.
20. Історія української мови. Київ, 1998.	Українська мовна родина. Українська мова. Київ, 1998.
21. Історія української мови. Київ, 1998.	Українська мовна родина. Українська мова. Київ, 1998.
22. Історія української мови. Київ, 1998.	Українська мовна родина. Українська мова. Київ, 1998.
23. Історія української мови. Київ, 1998.	Українська мовна родина. Українська мова. Київ, 1998.
24. Історія української мови. Київ, 1998.	Українська мовна родина. Українська мова. Київ, 1998.
25. Історія української мови. Київ, 1998.	Українська мовна родина. Українська мова. Київ, 1998.
26. Історія української мови. Київ, 1998.	Українська мовна родина. Українська мова. Київ, 1998.

Видання здійснено за підтримки Міністерства освіти і науки України
в межах державного бюджету на 2009 рік